

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
 माननीय न्यायाधीश श्री सुष्मालता माथेमा
 माननीय न्यायाधीश श्री कुमार रेग्मी
 फैसला

०७४-८-०५९३

मुद्दा:- फैसला बदरसमेत।

गण्डकी अञ्चल, जिल्ला कास्की, पोखरा उप.म.न.पा. वडा नं. २ अर्चलबोट
 घर भै हाल काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा. वडा नं. १० नयाँ बानेश्वर बस्ने
 मदन भुषण पराजुलीको छोरा गोपालभुषण पराजुली १

पुनरावेदक
प्रतिवादी

विरुद्ध

गण्डकी अञ्चल, कास्की जिल्ला, धम्पुस गा.वि.स. वडा नं. ८ जन्म भै हाल
 ऐ.पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ बस्ने राम बहादुर गुरुडको छोरा जस बहादुर
 गुरुड १
 ऐ.ऐ. जन्मघर भै हाल ऐ.ऐ. बस्ने दान बहादुर गुरुडको छोरा काजीमान गुरुड १
 ऐ.ऐ. लाहाचोक गा.वि.स. वडा नं. ८ जन्म भै हाल ऐ. पोखरा उ.म.न.पा.
 वडा नं. १ शितलवस्ती बस्ने शेर बहादुर गुरुडको छोरी माया गुरुड १
 ऐ.ऐ. वडा नं. ५ घर भै ऐ. पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. ९ बस्ने नन्दलाल
 पौडेलको छोरा प्रेमप्रसाद पौडेल १
 ऐ.ऐ. वडा नं. ९ जन्म भै पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ सिम्पानी बस्ने
 मैतसिंह तामाङ्को छोरा चन्द्र प्रकाश तामाङ १
 ऐ.ऐ. घर भै पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ लामपाटन सिम्पानी बस्ने चन्द्रवीर
 रानाभाटको छोरा हुमलाल रानाभाट १
 ऐ.ऐ. लुम्ले गा.वि.स. वडा नं. १ जन्म भै हाल पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १
 लामपाटन सिम्पानी बस्ने चन्द्र बहादुर गुरुडको छोरा भरतमान गुरुड १
 ऐ.ऐ. लुम्ले गा.वि.स. वडा नं. ३ जन्म भै हाल पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं.
 १ बस्ने लामपाटन रण बहादुर गुरुडको छोरा धर्मसिंह गुरुड १
 ऐ.ऐ. ढिकुरपोखरी गा.वि.स. वडा नं. ७ जन्म भै हाल पोखरा उ.म.न.पा. वडा
 नं. १ गाईघाट बस्ने वालाराम उपाध्यायको छोरा तारानाथ शर्मा पौडेल १

विपक्षी
वादी

ऐ.ऐ. माछापुच्छे गा.वि.स. वडा नं. ४ जन्म भै हाल पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ सिम्पानी बस्ने डम्वर बहादुर श्रेष्ठको छोरा तील बहादुर श्रेष्ठ भन्ने तील बहादुर घर्ता १
 ऐ.ऐ. कास्कीकोट गा.वि.स. वडा नं. ३ जन्म भै हाल पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ बस्ने मोहन प्रसाद सुवेदीको छोरा चक्रपाणि सुवेदी १
 ऐ.ऐ. पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. ४ बस्ने युद्ध बहादुर कोइरालाको छोरा सुदन बहादुर कोइराला १

सुरु तहमा फैसला गर्ने :- माननीय न्यायाधीश श्री रामप्रसाद ओली

कास्की जिल्ला अदालत

फैसला मिति :- २०७१।८।१९

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :- माननीय मुख्य न्यायाधीश श्री डम्वरबहादुर शाही
माननीय न्यायाधीश श्री भीमकुमार ओझा

पुनरावेदन अदालत पोखरा

फैसला मिति :- २०७३।३।२६

यस अदालतमा पुनरावेदन दर्ता भएको मिति:- २०७३।१०।१७

तत्कालीन न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोन्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भई पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छः-

तथ्य खण्ड

- हामी फिरादी तथा सार्वजनिक स्थलमा अवस्थित साइनिङ्ग हस्पिटलको पृष्ठभूमि सन्दर्भमा यिनै प्रतिवादीका जिजुबाजे पं. रत्नाखर पराजुलीका भैयाद समेतका नाउँमा सम्बत् १८७७ साल कार्तिक १ गते रोज १ मा कास्कीका राजा गद्वीमा हुँदा विर्ता साँध लगाई दिएको वि.सं. १८६२ भाकल नभै आज सम्म तिमिले खाई व्यहोरी आएको सराङ्गकोटका अम्मलमा भिमदुङ्गाको बगर साँधपूर्व सेती गण्डकीको ढिकेदेखि कन्ठील्योटया दक्षिण गाँडाको साँध पश्चिम वलभद्र पराजुलीको मोहोरिया कट्टी र सुडका डिलको साँध उत्तर कोइरालाको जवदी गुड्का साँध दर्ता यति ४ किल्लाभित्रको घैयाका विजमुरी। १९।५ जाने बगर थामी विर्ताको मोहोर गरी बस्यौ। आ-आफ्नो विर्ता जिम्मासँग विर्ता जानी भोग गर्नु भनी तत्कालीन महाराजा राजेन्द्रविक्रम शाहबाट लालमोहर विर्ता थामिन गई पराजुली परिवारका पुर्खा पं. रत्नाखरका नाउँमा विर्ता

कायम हुन आएको उल्लेखित ४ किल्लाभित्रको जग्गा नै मिति २००२।६।१।२ मा पश्चिम ३ नं. गोद्वाराबाट घरदर विर्ता जाँच मुचुल्का तथा विर्ता जाँच हुँदा सो को पृष्ठ नं. १९ मा सो भिमदुङ्गा बगर भन्ने विर्ता जग्गामध्ये मिरुवा टुँडिखेलको जग्गा सबै गाउँको सन्धी सर्पन, सरकारको धान गोदाम, वजारियाको हाटवजार लाग्ने समेत भएको हुँदा उक्त जग्गा सबैले सामुहिक रूपमा प्रयोग गर्न पाउने गरी गोद्वारामा राख्ने भनी स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरी फैसला बदर मुद्दाका प्रतिवादी मध्येका गोपालभुषण पराजुलीका बाजे एवम् हजुरबुवा जिवनाथ पराजुली लगायत सो मुद्दाका वादी प्रतिवादीका बाबु बाजेहरूले मञ्चुर गरी सफल रूपमा उपभोग गर्न पाउने गरी राखिएको सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने कुरा स्पष्ट देखिन्छ। पूर्व पण्डित पौवाको घरवारी पश्चिम गाईघाट जाने मूलबाटो र पर्खाल, उत्तर सेती गण्डकीको डिल, दक्षिण सोही विर्ता मध्येको ठूलो बगरको साँध यति ४ किल्लाभित्रको निबुवाघारी भन्ने जग्गा विर्तवालाको सन्तान विपक्षी मध्येका विष्णुहरि पराजुलीका पिता मुचुकुन्द पराजुलीको मु.स. गर्ने विष्णुहरिका माईला भाइ विनोद पराजुलीका पिता मुचुकुन्द पराजुली वादी र ऐ. मध्येका गोपालभुषण पराजुलीका हजुरबुवा बाजे जिवनाथ पाईया पराजुली प्रतिवादी भै चलेको लुटपीट मुद्दामा मिलापत्र हुँदा सो जग्गाको आयस्ता वादी प्रतिवादी दुबैले नखाने त्यसको आयस्ताबाट मठमन्दिर, वागवगैंचा गुल्जार गर्ने वाहिरबाट आउने विदेशी साधुसन्तहरूको आश्रय स्थलको रूपमा विकसित गर्ने भन्ने समेत व्यहोरा मिति २०१०।१०।१५ को मिलापत्रमा स्पष्ट उल्लेख गरिएकोले दावी मध्येको निबुवाघारी भन्ने जग्गा २०३२ सालको सर्वे नापीको कायम कि.नं. ५९१ क्षे.फ. ३७-१४-०-० जग्गा सार्वजनिक प्रयोजनको लागि मिलापत्र बमोजिम नै राखिएको हो। प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीका बाजे एवम् हजुरबुवा जिवनाथ पराजुली समेतले उल्लेखित ४ किल्ला खुलाई विद्यालयलाई दान गरेको जग्गा उनैका उत्तराधिकारीहरूले मुद्दा पार्ने पराउने गर्दैमा सार्वजनिक प्रयोजनको लागि दान दिईसकेको जग्गा कोही कसैले व्यक्तिगत र निजी हो भनी दावी लिन मिल्दैन। उक्त जग्गाको अ.बं. १७१ नं. बमोजिम नक्सा सार्वजनिक मुचुल्का समेत गराई वास्तविकता बुझी पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ कि.नं. ५९१ क्षे.फ. रो. ३७-१४-०-० को निबुवाघारी भन्ने कित्ता जग्गा १ र ऐ. कि.नं. ३३८ क्षे.फ. रो. २५-१-११/२ को टुँडिखेलको बतासे लामापाटो भन्ने कित्ता जग्गा १ समेतका २ कित्ता जग्गामा विपक्षीहरू सबै जना मिली एवं

४२

आपसमा मुद्दा पार्ने पराउने गरी विपक्षीहरूले मिति २००२ सालको घरदर मुचुल्का र २०१० सालमा भएको मिलापत्र बमोजिम सार्वजनिक धार्मिक कार्यमा प्रयोग गर्ने गरी भएको मिलापत्र विपरीत विपक्षीका बाबु मदनभुषण पराजुलीले २०२१ सालमा मुद्दा गरी तहतह हुँदै गरेको मिति २०३३।८।१४ को फैसला सो फैसला बदर उपर विपक्षीहरू एक आपसमा मिली वादी प्रतिवादी बनी विभिन्न अदालतको तह हुँदै हारजित गरी विपक्षी मध्येका मदनभुषण पराजुली र निजको मृत्युपछि निज गोपालभुषण पराजुलीका नाउँमा एकलौटी हक कायम हुने गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२।६।९ मा भएको भनिएको अन्तिम फैसला समेतका सम्पुर्ण कामकारबाही अ.बं. ८६ नं. बमोजिम बदर गरी सार्वजनिक कायम गरी हक इन्साफ गरी पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मिति २०६६।१।१३ गतेको जसबहादुर गुरुड समेतको फिरादपत्र मागदावी।

२. विपक्षीहरूले मुलुकी ऐन, अ.बं.१० नं. ऐ. को ८२ नं. २९ नं. ३६ र ८६ नं. तथा जग्गा र आवाद गर्नेको ४ नं. र मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ समेतको मागदावी लिएको पाइन्छ। उल्लेखित कानूनी आधार प्रस्तुत मुद्दामा आर्कषित हुन सक्दैन। एक पटक अदालतबाट भएका अन्तिम फैसलाले मेरो एकलौटी हक कायम भएका जग्गामा विपक्षीहरूको मागदावी कानून अनुरूप स्थापित रहन सक्दैन। विपक्षीहरूले केवल २०६२।६।९ को फैसलालाई मात्र बदर माग गरेको हुनाले अन्य फैसला दर्ता आदेश बदरमा दावी नभएकोले र सो मुद्दामा हारजित गर्ने पक्ष वाहेकका यी विपक्षीहरू सो हक सम्बन्धि तेसो पक्ष नभएकोले अ.बं.८६ नं. तथा ने.का.प. २०४१ नि.नं. २०६८ पृष्ठ ६५७ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतले विपक्षीहरूलाई मद्दत गर्न सक्दैन। यो जग्गामा मालपोत कार्यालय कास्कीबाट मिति २०४२।१।३० मा प्रकाशित सार्वजनिक सूचनाको म्यादभित्र कोही कसैको उजुरी नपरेको हाल आएर अ.बं.३६ नं. को हदम्यादले विपक्षीहरूलाई मुद्दा गर्न मद्दत गर्न सक्दैन। अदालतको फैसलाले हक स्थापित भै भोग चलन भएको जग्गामा जग्गा आवाद गर्नेको ४ नं. आर्कषित हुन सक्दैन। फैसलाले हक स्थापित भएको वैयक्तिक सम्पत्ती माथि जो सुकैले उजुर गर्न सार्वजनिक हित र सरोकारको विषय निहित हुनुपर्छ। प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षीहरूको निहित स्वार्थ गाँसिएको हुनाले अ.बं.१० नं. ले विपक्षीहरूलाई मद्दत गर्न सक्दैन। विवादित जग्गा १८७७ सालको लालमोहरभित्रको

४२

जग्गा हो भन्ने कुरालाई स्वीकार गरेको अवस्था छ। विर्ता उन्मुलन भएपछि विर्ता विवरण दिई सो विवरणको आधारमा २०१९ सालमा नम्बरी दर्ता भए बमोजिम विगो तिरी आएको र सो नम्बरी दर्तालाई बदर गरी पाउँ भन्ने दावी नभएको यसरी कानून बमोजिम दर्ता भएको र तिरो तिरी आएको सो दर्ता बमोजिम हक भोग गरी आएको जग्गालाई सार्वजनिक जग्गा हो भनी दावी गर्ने हक वादीहरूलाई छैन। उक्त जग्गा मेरा पिताको हकमा आएको र उहाँले साईनिड अस्पताललाई भाडा दिएको तथ्यमा विवाद हुने ठाउँ छैन। अञ्चलाधीशले सार्वजनिक जग्गा भन्दै भाडा दिन नपर्ने आदेश गरे उपर त्यसै व्यक्ति बुवाको उजुर परी भाडा पाउने ठहर निर्णय भई बसेको अवस्था हुँदा र विपक्षीहरूको सो फैसला बदर गरी पाउँ भन्ने दावी समेत नहुँदा विपक्षीहरूको फिराद खारेजभागी छ। विपक्षीहरूले सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ गतेको फैसला बदर गरी पाउँ भन्ने दावी लिएको पाइन्छ। सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भएको मुद्रामा विवादित जग्गाको भोग र हकको विषयमा प्रश्न उठि विवादित जग्गामा मेरो एकलौटी हक कायम भएको प्रष्ट छ। सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ गतेको फैसला उपर विपक्षीहरूसँगका मिलुवा प्रतिवादीहरूले पुनरावलोकन गरी पाउँ भनी सर्वोच्च अदालतमा निवेदन दर्ता गराएकोमा उक्त अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०६५।४।१३ गते न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा १ को खण्ड(क) को अवस्था समेत विद्यमान नभएकोले निस्सा प्रदान गर्न मिलेन भनी आदेश भएको हुँदा उक्त अदालतको उक्त मितिको उक्त अन्तिम आदेश बदर गरी पाउँ भनी दावी नलिई केवल मिति २०६२।६।९ गतेको फैसला बदर गरी पाउँ भनी दावी लिएको प्रस्तुत फिराद खारेज गरी पाउँ। विपक्षीहरूले आफ्नो फिरादमा उठाएका विषय तर्फ हेर्दा यी २ कित्ता जग्गा सार्वजनिक प्रयोगमा रहे भएका जग्गा होइनन्। विद्यालयका नाउँमा २०१३ सालको दानपत्रबाट बाजे जिवनाथले दिएको जग्गा र हालको टुँडिखेलको जग्गा कि.नं. ३४३, ३४१ विद्यालयकै नाउँमा कायम छ। यी कि.नं. ३३८ र ५९१ का जग्गा निजी दर्ताभित्रका हस्पिटल सञ्चालनका लागि सदाको लागि हक हस्तान्तरण गरेको नभै भाडामा दिई भाडा बुझ्दै आएको अवस्थाको यो जग्गा २०३२ सालमा नापी हुँदा मुद्रा चलिरहेको र २०३३।८।१४ मा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट फैसला हुनु अगावै फिल्डबुकमा साईनिड हस्पिटल उल्लेख भई मोहीको महलमा मेरा पिता मदन भुषण पराजुलीको नाम

उल्लेख भएको छ। सो जग्गा टुँडिखेलको वा बतासे लामपाटो हो भन्ने तर्फ हेर्दा २०१९ सालको दर्ताको साविक १८७७ को लालमोहर सर्वोच्च अदालतको फैसला समेतले लामपाटो खोर निबुवाधारी जग्गा हो भनी ठहर निर्णय गरिसकेको हुनाले अन्यथा अर्थ गरी रहन पर्ने अवस्था छैन। विधालयको जग्गा छुट्टै भएको र मेरो हक भोगको जग्गा छुट्टै भएको प्रष्ट छ। सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त, फैसला, लालमोहर, घरद्वार मुचुल्का, पारित बण्डापत्र, नम्बरी दर्ता, तिरो तिरेका रसिद, सार्वजनिक सूचनाको म्यादभिन्न कसैको दावी विरोध नपरेको आधार प्रमाणबाट कि.नं. ३३८ र ५९१ को जग्गा मेरा एकलौटी हकभोगभिन्नका हुँदा विपक्षीहरूबाट सार्वजनिक कायम गरी पाउँ भन्ने फिराद दावी खारेज गरी सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसला सदर कायम राखी फैसला अनुसार गरी दिनु भनी मालपोत कार्यालय कास्कीलाई निर्देशनात्मक फैसला गरी पाउँ भन्ने समेत प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीको प्रतिउत्तर जिकिर।

३. विवादित कि.नं. ३३८ र ५९१ का जग्गा समेत हाम्रा पुर्खा पं. रत्नाखरले विर्ता वापत प्राप्त गरेको जग्गा हो। उक्त विर्ताबाट प्राप्त गरेको जग्गा मध्ये केही जग्गा तत्कालीन नेशनल हाईस्कुल हालको राष्ट्रिय उच्च मा.वि. लाई दानपत्र दिएको र केही जग्गा टुँडिखेलको रूपमा रहेको र यी २ कित्ता जग्गा साईनिङ हस्पिटलले भाडामा लिई अस्पताल भवन निर्माण गरी अस्पताल सञ्चालन गरेकोमा उक्त अस्पतालले केही वर्षपछि भाडा नदिएको हुँदा बहाल दिलाई पाउँ भनी गोपालभुषणका पिता मदनभुषण पराजुलीले मुद्दा दिनु भएकोमा तत्कालीन पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराबाट २०३३।द।१४ मा बहाल दिलाई पाउने जग्गा चलन तर्फ दावी नपुग्ने गरी फैसला भएको रहेछ। २०३२ साल सर्वे नापी हुँदा उक्त जग्गा कित्तामा साईनिङ हस्पिटलको जग्गा भनी फिल्डबुकमा जनिएको छ। गोपालभुषणका पिता मदन भुषण पराजुलीले मात्र बहाल पाउने गरी भएको तत्कालीन पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराबाट २०३३।द।१४ मा भएको फैसलाका विरुद्धमा मुद्दा दायर भएकोमा तहतह हुँदै फैसला भई अन्तिममा २०६२।६।९ गते सर्वोच्च अदालतबाट उक्त जग्गामा फैसला भई अन्तिममा २०६२।६।९ गते सर्वोच्च अदालतबाट उक्त जग्गामा फैसला भरी पाउने ठहर्छ भनी फैसला भएको अवस्था छ। पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट २०३३।द।१४ मा फैसला हुँदा चलन चलाउन नपर्ने गरी फैसला भएकोले

हककायम गरी चलन चलाई पाउँ भनी कोर्टफी राखी मौकैमा फिराद गर्नुपर्नेमा सो तर्फ कुनै फिराद दावी नगरी बसेकाले र २००२।६।१ को घरदर मुचुल्का २०१०।१०।१५ गतेको पोखरा अदालतबाट भएको मिलापत्रको मर्म र भावना अनुरूप उक्त दुबै कित्ताको आयस्ता एवम् बहाल हामी समेतले पाउनु पर्नेमा मदन भुषणले मात्र एकलौटी खान पाउने होइन भनी लामो समयसम्म मुद्दा लडेका हामी प्रतिवादीहरूलाई नै सह-प्रतिवादी गोपालभुषणसँग मिलेमतो गरी फैसला गराएको भन्ने सम्मको विपक्षीको दावी झुष्टा हुँदा फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको राधिका पराजुली, गोपाल प्रसाद पराजुली, ज्यराम पराजुली र कृष्ण चन्द्र पराजुली समेतको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर।

४. विवादित कि.नं. ३३८ र ५९१ का जग्गा समेत हाम्रा पुर्खा पं. रत्नाखरले विर्ता वापत प्राप्त गरेको जग्गा हो। उक्त विर्ताबाट प्राप्त गरेको जग्गा मध्ये केही जग्गा तत्कालीन नेशनल हाईस्कुल हालको राष्ट्रिय उच्च मा.वि. लाई दानपत्र दिएको र केही जग्गा टुँडिखेलको रूपमा रहेको र यी २ कित्ता जग्गाको साईनिङ हस्पिटलले भाडामा लिई अस्पताल भवन निर्माण गरी अस्पताल सञ्चालन गरेकोमा उक्त अस्पतालले केही वर्षपछि भाडा नदिएको हुँदा बहाल दिलाई पाउँ भनी गोपालभुषणका पिता मदनभुषण पराजुलीले मुद्दा दिनु भएकोमा तत्कालीन पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराबाट २०३३।८।१४ मा बहाल दिलाई पाउने जग्गा चलन तर्फ दावी नपुग्ने गरी फैसला भएको रहेछ। २०३२ साल सर्भे नापी हुँदा उक्त जग्गा कित्तामा साईनिङ हस्पिटलको जग्गा भनी फिल्डबुकमा जनिएको छ। गोपालभुषणका पिता मदन भुषण पराजुलीले मात्र बहाल पाउने गरी भएको तत्कालीन पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराबाट २०३३।८।१४ मा भएको फैसलाका विरुद्धमा मुद्दा दायर भएकोमा तहतह हुँदै फैसला भई अन्तिममा २०६२।६।९ गते सर्वोच्च अदालतबाट उक्त जग्गामा मदनभुषणको मु.स. गर्ने गोपालभुषण पराजुली एकलौटी हक कायम भई बहाल समेत भरी पाउने ठहर्छ भनी फैसला भएको अवस्था छ। पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट २०३३।८।१४ मा फैसला हुँदा चलन चलाउन नपर्ने गरी फैसला भएकोले हककायम गरी चलन चलाई पाउँ भनी कोर्टफी राखी मौकैमा फिराद गर्नुपर्नेमा सो तर्फ कुनै फिराद दावी नगरी बसेकाले र २००२।६।१ को घरदर मुचुल्का २०१०।१०।१५ गतेको पोखरा अदालतबाट भएको मिलापत्रको मर्म र भावना

अनुरूप उक्त दुवै कित्ताको आयस्ता एवम् बहाल हामी समेतले पाउनु पर्नेमा मदन भुषणले मात्र एकलौटी खान पाउने होइन भनी लामो समयसम्म मुद्दा लडेका हामी प्रतिवादीहरूलाई नै सह-प्रतिवादी गोपालभुषणसँग मिलेमतो गरी फैसला गराएको भन्ने सम्मको विपक्षीको दावी झुट्ठा हुँदा फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको माधव प्रसाद पराजुली, यादव प्रसाद पराजुली, जीवनराज पराजुली र हिमचुली पराजुली, प्रज्ञासागर पराजुली, राजेन्द्र रमण पराजुली, नन्दकली पराजुली, शक्ति पराजुली समेतको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर।

५. कास्की जिल्ला, पोखरा उ.म.न.पा. वडा नं. १ को कि.नं. ३३८ को जग्गा र ऐ.ऐ. को कि.नं. ५९१ को जग्गा समेत २ कित्ता जग्गाको आयस्ता एवं बहाल मिति २००२।६।१ को घरदर मुचुल्का र मिति २०१०।१०।१५ को पोखरा अदालतबाट भएको मिलापत्रको मर्म र भावना अनुरूप सामुहिक रूपले उपभोग गर्न पाउनुपर्छ। मदन भुषण एकलैले खान पाउने होइन भन्ने पवित्र भावनाले मुद्दा लडेका म समेतका प्रतिवादीहरूलाई नै १६ जना प्रतिवादी मध्येका गोपालभुषण पराजुलीसँग मिलेमतो गरी फैसला गराएको भन्ने फिराद दावीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने समेत प्रतिवादी जनकल्याण पराजुलीको प्रतिउत्तर पत्र।
६. यसमा सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन रहेको उत्प्रेषण मुदाले प्रस्तुत मुद्दाको निर्णय समेतमा असर पर्ने भएबाट उक्त उत्प्रेषण मुद्दा किनारा भई फैसलाको प्रमाणित प्रतिलिपि प्राप्त भएपछि जगाई बाँकी कारबाही किनारा गर्ने गरी अ.ब. १२ नं.बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा मिति २०६७।१२।२१ मा मुलतबी रहेको रहेछ।
७. उक्त उत्प्रेषण मुद्दाको रिट निवेदनको सम्बन्धमा मिति २०६६।२।२४ मा अन्तिम आदेश भएको हुँदा जगाई पाउँ भनी प्रतिवादी मदन भुषण पराजुलीको तर्फबाट उत्प्रेषण सम्बन्धमा भएको अन्तिम आदेश समेत साथै राखी निवेदन परेको देखिंदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई दिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०६९।८।११ का आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जागी पुन दर्ता भएको रहेछ।
८. अदालतको आदेशानुसार नापी कार्यालय कास्कीबाट फिल्डबुक उतार, दानपत्र लिखतको प्रमाणित प्रतिलिपि समेतका प्रमाणहरू मिसिल सामेल रहेका र अन्य लगाउ तथा प्रमाण मिसिलसमेत साथै पेश भएका र प्रस्तुत विवादित जग्गाको मिति

४८

२०७१।२।२९ गते भई आएको नक्सा मुचुल्का तथा सजमिन मुचुल्का समेत मिसिल
सामेल रहेछ ।

९. प्रतिवादी सुरेश पराजुलीका नाउँमा मिति २०६६।३।११ गते तामेल भएकौ, रुद्रनाथ
पराजुलीका नाउँमा मिति २०६६।३।१२ गते तामेल भएको म्यादभित्र निजहरूले र
साविकको साइनिङ अस्पताल हाल I.N.F. कार्यालय कास्की पोखराका नाउँमा जारी भई
मिति २०६६।२।१२ गते तामेल भएको म्यादभित्र उक्त कार्यालयले प्रतिउत्तर
नफिराई सुरु म्यादै गुजारी बसेका रहेछन् ।
१०. वादी दावीको कि.नं. ३३८ र ५९१ का जग्गा र त्यसमा भएका घरहरु सार्वजनिक
तवरबाट प्रयोग एवं भोगचलन भइरहेकोमा सो तथ्यलाई गुम गरी प्रतिवादीहरूले
परस्पर मुद्दा गरी तहतहबाट फैसला हुँदै प्रतिवादीमध्येका मदन भुषण पराजुलीको मु.स.
गर्ने गोपालभुषण पराजुलीको एकलौटी हक कायम भई बहाल समेत भरी पाउने ठहर
भएको सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९।१ मा भएको फैसला एवं मातहत
अदालतहरूबाट भएको फैसलाहरु समेत अ.बं. द६ नं. बमोजिम बदर भई वादी दावी
बमोजिम नै उक्त जग्गाहरु सार्वजनिक कायम हुने ठहर्दा भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु
कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला ।
११. सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला चित बुझेन । तत्कालीन साइनिङ अस्पतालका
डा. ओहलेन मिसले मिति २०२१।२।८ मा कास्की मालपोत कार्यालयमा बयान
कागज गर्दासमेत जग्गा मदन भुषण पराजुलीको पिताजी जीवनाथ पराजुलीसँग बहालमा
लिएका हौं भन्ने भनाईबाट नै उक्त जग्गाको जग्गाधनी को हो र कसले बहालमा
लगाएको हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । सार्वजनिक जग्गाको भाडा कोही व्यक्ति
विशेषलाई दिने भन्ने प्रश्ने आउँदैन । कास्की जिल्ला अदालत स्वयंले उक्त जग्गाको
भाडा म गोपालभुषण पराजुलीका नाउँमा चेक नं. ऐन ८१८२०४८ बाट मिति
२०६२।१०।६ मा दिनुले पनि जग्गा कस्को रहेछ भन्ने यकिन हुने विषयलाई
पन्धाएर भएको जिल्ला अदालतको फैसला गम्भिर कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेको, कुनै एउटा
विवादमा कुनै एक तहको अदालतबाट दुई वटा फैसला हुन सक्दैन । एक पटक उक्त
जग्गा तिम्रै हो भन्ने र अर्को पटक जग्गा तिम्रो होइन सार्वजनिक हो भनी विना आधार
प्रमाण अदालतले बोल्न नमिल्ने । प्रमाण कानून अनुसार पनि उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण
छ । अतः भाडामा दिएको कागज, बण्डापत्र, विर्ता विवरण, भू.सु. ७ नं. फाराम, रैकर

४८

परिणत तिरो रसिद, भाडा बुझेको भरपाई तथा चेक जस्ती लिखत र महत्वपूर्ण प्रमाणहरूको समुच्चित मूल्याङ्कन नै नगरी भएको जिल्ला अदालतको फैसला ठोस एवं प्रत्यक्ष प्रमाणहरूको अभावमा भएको भन्ने प्रष्टै छ। उक्त जग्गाको सम्बन्धमा मेरो बाजेदेखि म सम्म अहिले करिब ५५, ६० वर्ष मुद्दा अनबरत लडी रहेको छु। अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाले जिती पाएको पैत्रिक सम्पत्तिको जग्गा उपभोग गर्नबाट वज्चित भई न्यायको अनुभूतिसम्म गर्न नपाई जग्गा नै सार्वजनिक हो भनी फैसला भएको अवस्थालाई मध्यनजर गरी, उपरोक्त मेरा तमाम लिखत तथा अकाट्य प्रमाणहरूको विवेचना र विश्लेषण नगरी भएको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला कानून न्यायको मान्य सिद्धान्त तथा कानूनी प्रकृयासमेतको विपरीत भएकाले उक्त कानूनी त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतको फैसला सदर गरी पुनरावेदन तथा सुरु प्रतिउत्तर जिकिर बमोजिम गरी न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीको पुनरावेदन अदालत पोखरामा परेको पुनरावेदन पत्र।

१२. सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला चित्त बुझेन। कि.नं. ५९९ निबुवाधारीको जग्गाको सन्दर्भलाई हेर्दासमेत मिति २०७०। १०। १५ को तत्कालीन पोखरा अदालतको मिलापत्रले प्रष्ट रूपमा सामुहिक भोग गर्ने, आयस्ता नखाने भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा उक्त जग्गासमेत रत्नाखरको हक खाने सम्पूर्ण परिवारको सामूहिक गोधारी गुठी सरह रहने गरी मिलापत्र भएको स्पष्ट छ। यस्तो प्रष्ट व्यवस्था हुँदाहुँदै मदन भुषण पराजुलीउपर हाम्रा पूर्वजले मुद्दा दायर भई तहतह फैसला भएको र सर्वोच्च अदालतले मिति २०६२। ६। ९ मा गरेको फैसलासमेत बदर भएको सन्दर्भमा हाम्रो चित्त बुझेको छ। तथापी उक्त फैसलाले मौन रहेको सन्दर्भमा उक्त जग्गासमेत सामुहिक गुठी (Collective Trust) गोधारी सरह कायम हुने गरी फैसला गरी पाउँ। साथै प्रतिवादी मध्येका गोपालभुषण पराजुलीले फैसला बमोजिम ५ वर्षको भाडा बुझेको भनिएको रकमसमेत गोधाराको हुँदा गोधाराको कायम हुने गरी फैसला गरी पाउन सादर अनुरोध गर्दछौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपालप्रसाद पराजुली समेतको पुनरावेदन अदालत पोखरामा परेको पुनरावेदनपत्र।
१३. यसमा विवादको कि.नं. ३३८ र ५९९ को जग्गा तह तह हुँदै पुनरावेदक प्रतिवादीको निजी एकलौटी हक कायम हुने गरी मिति २०६२। ६। ९ मा सर्वोच्च अदालतबाट

फैसला भई सो फैसला उपर पूर्ण इजलासबाट पुनरावलेक्नको निस्सा प्रदान नभई अन्तिम अवस्थामा रहेको उक्त फैसला अ.बं.द६ नं. बमोजिम बदर गरी उक्त जग्गा सार्वजनिक कायम गरी इन्साफ गरी पाउँ भन्ने वादी दावी बमोजिम मिति २०६२।६।९ को फैसला बदर गरी उक्त जग्गा सार्वजनिक ठहर गर्ने गरी भएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला अदालती बन्दोबस्तको द६ नं. को कानूनी व्याख्या र निर्णयको अन्तिमता (Finality of decision) को सिद्धान्तको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिंदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थीहरू झिकाई आएपछि वा सो को अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखराबाट मिति २०७२।६।१८ मा भएको आदेश।

१४. कि.नं.३३८ र ५९१ का जग्गा त्यसमा निर्माण भएका संरचनाहरू सार्वजनिक रूपमै भोग चलन भईरहेको तथ्य पुष्टि भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादी मदन भुषण पराजुलीको मु.स. गर्ने गोपालभुषण पराजुलीको एकलौटी हक कायम भई बहालसमेत भरी पाउने ठहर भई सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२।६।९।९ मा भएको फैसला र जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतसमेतबाट भएका फैसलाहरू बदर हुने ठहन्याई भएको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला मिलेको अवस्थामा सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला बदर गरी आफ्नो हक कायम गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर र यस अदालतबाट भएको प्रत्यर्थी झिकाउने आदेशसँग सहमत हुन सकिएन। अतः सुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट मिति २०७१।८।१९ मा भएको फैसला मिलेकै देखिंदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पोखराबाट मिति २०७३।३।२६ मा भएको फैसला।

१५. २००२ सालको घरदर मुचुल्कामा उल्लेख भएको सबैले सामुहिक रूपमा प्रयोग गर्न पाउने गरी गोश्वारामा राख्ने उल्लेख भएको जग्गा मिरुवा टुँडिखेलको जग्गा हो। यसमा कोही कसैको विवाद रहन सक्दैन। सो जग्गा २०३२ सालको नापीले समेत कि.नं. ३४१ कायम गरेको छ, जसको फिल्डबुकमा टुँडिखेल भनी प्रष्ट जनिएको छ, सो टुँडिखेल जनिएको उक्त कि.नं. ३४१ क्षेत्रफल ३५-१३-०।४ को जग्गा हो भन्ने कुरा नापी फिल्डबुक श्रेस्ताले समेत प्रमाणित गरेको छ। सोही टुँडिखेल जग्गामा धान

४४

गोदाम तथा बजारियाहरुको हाट बजार लाग्ने भई सार्वजनिक रूपमा प्रयोग भई रहेको छ। वादीहरुले दावी गरी टुँडिखेल भनेको जग्गा कि.नं. ३४१ हो, कि.नं. ३३८ होइन। कि.नं. ३३८ को जग्गा टुँडिखेल नभई अस्पताल भएको लामपाटो जग्गा हो र सो जग्गा सार्वजनिक भन्ने आधार प्रमाण केही छैन तथा कुनै निकायबाट पनि सार्वजनिक कायम भएको छैन। साइनिङ अस्पतालका डा. ओहलेन मिसले २०२१।३।२५ मा दिएको प्रतिउत्तर व्यहोरामा २०११ सालमा फिरादीका पिता पं. जीवनाथसँग निबुवाधारी वरैचा भन्ने र लामपाटो भन्ने दुई ठाउँको ३६०।- का दरले रु. ७२०।- बहाल तिर्ने गरी घर बनाई हस्पिटल चलाई आएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएबाट साइनिङ अस्पताल भएको जग्गा निबुवाधारी र लामपाटो जग्गा हो भन्ने प्रष्ट हुन्छ। सोही प्रतिउत्तर व्यहोरालाई उदृत गर्दै विवादित जग्गा मध्ये अस्पताल भएको जग्गा लामपाटो हो भन्ने देखिन्छ भनी मिति २०६२।६।९ को स.अ. को फैसलामा प्रष्ट बोलिएको छ। विपक्षी वादीहरु टुँडिखेल जग्गाको सम्बन्धमा सरोकारका व्यक्ति हुन सक्लान तर टुँडिखेल भन्दा वेगलै रहेको, वान्नो पर्खालिले घेरिएको, बहालमा दिएको, बण्डा, दर्ता, तिरो भई सर्वोच्च अदालतको फैसला समेतले मेरो एकलौटी निजिं हक स्थापित भएको जग्गामा यि विपक्षीहरु सरोकारका व्यक्ति हुन सक्दैनन्। सम्वत् १८७७ सालको लालमोहरको ४ किल्ला भित्रको जग्गा भई विर्ता उन्मूलन ऐन, २०१६ बमोजिम रैकरमा परिणत गर्न विवरण दाखिल गरी २०१९ सालमा नम्बरी दर्ता भई मोठ श्रेस्तामा चढी तिरो तिरी आउनुको साथै साइनिङ अस्पताललाई भाडामा दिई अस्पतालले भवन बनाई मलाई भाडा बुझाई अस्पताल चलाई आएको सो कि.नं. ३३८ को जग्गा म निवेदकको हक दर्ता तिरोको लामपाटो जग्गा हो, टुँडिखेल वा सार्वजनिक जग्गा होइन।

१६. मिति २०१०।१०।१५ को मिलापत्रमा कि.नं. ५९१ को कित्ता जग्गालाई सार्वजनिक भनिएको पनि छैन। सो मिलापत्र लुटपीट मुद्दामा भएको र लुटपीटको वाली बिगो सम्म धार्मिक कार्यमा प्रयोग गर्ने भनी भएको मिलापत्रबाट जग्गाको स्वामित्व समाप्त पनि हुदैन। उक्त मिलापत्रले सार्वजनिक बनाएको भए २०१९ मा रैकर परिणत भई मेरा नाउमा दर्ता हुने नै थिएन र २०३२ सालको नापीमा सार्वजनिक जनिई नापी हुने थियो, सो केही छैन। उक्त मिलापत्रलाई चुनौती दिईएको अवस्था पनि होइन। उक्त मिलापत्र समेतको विवेचना र विश्लेषण गरी अदालतमा

४४

४७

भएको मिलापनले कायम राखेको हकलाई सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसलाले समेत समर्थन र पुष्टयाई गरेको अवस्थामा उसै मिलापनलाई लिई उक्त स.अ. को फैसला बदर गरी पाउँ भन्न मिल्ने पनि होइन। सो कि.नं. ५९१ को जग्गा मेरो उक्त लालमोहर तथा दर्ता नम्बरी भै तिरो तिरी आएको निजी जग्गा हो। उक्त मिलापन पश्चात २०२०।१२।५ को छोडपत्र तथा २०३०।१।१५ को ग.अ.अ. को नक्शा मुचुल्का समेतबाट जग्गा सार्वजनिक नभई निजी भन्ने प्रष्ट छ। २०१०।१०।१५ को मिलापन पश्चात २०११।९।१२ मा उक्त जग्गा मेरा बाजे पं. जिवनाथ पराजुलीले डा. ओहलेन मिसलाई बहालमा दिनु भएको र २०११।९।१२ मा उक्त जग्गा समेतका जग्गा बण्डापत्र पारीत गरी मेरा पिताजी मदन भुषण पराजुलीलाई अंश वापत दिनु भएको हो। बण्डापत्र यथावत रहेसम्म पारित बण्डापत्रले कायम गरेको हक पनि यथावत हुने हुन्छ। २०११।९।१२ को पारित बण्डापत्र र २०१९ सालको नम्बरी दर्तालाई सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ को फैसलाले हकको मुख्य प्रमाण मानेको छ।

१७. म निवेदकबाट बहालमा लिने साइनिङ अस्पतालका तत्कालीन डा. ओहलेन मिसले मिति २०११।९।१२ मा गरेको कबुलियत कागजमा उती वेलै बनेका घरजग्गा बहालमा लिई बहाल बुझे बुझाएका भर्पाइ तथा डा. ओहलेन मिसले २०२१।३।२५ को प्रतिउत्तर पत्रमा समेत बहालमा लिई अस्पताल चलाएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको तथा डा. ओहलेन मिसले मिति २०२१।२८ मा पोखरा माल कार्यालयमा गरेको कागजमा समेत बहालमा लिई अस्पताल खुलाएको भन्ने व्यहोराको प्रमाणका साथै मिति २०३३।८।१४ को पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाले समेत उक्त कि.नं. ३३८ र ५९१ का जग्गा निजी हकभोगको हो भन्ने प्रष्ट भएको छ। २०३२ सालको नापीमा पनि उक्त जग्गामा घरहरु देखाएकै छ, सो नापी श्रेस्ता समेत हेरी जाँची बुझी श्री स.अ. बाट निर्णय भएको हो। म जग्गाधनीलाई बहाल बुझाई अस्पतालले थप आवश्यक भवन बनाई सञ्चालन गरेको हो। मिति २०७१।२।२९ को नक्सा कुण्डलीमा यि जग्गामा मन्दिर, धर्मशाला वा मसानघाट जस्तो सार्वजनिक देखिने कुनै व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन आउदैन। अस्पतालले घर जग्गा भाडामा लिई अस्पतालको सुविधा सार्वजनिक रूपमा उपभोग गर्न दिईमा जग्गा सावजानिक हुने होइन। २०३०।१।१५ गते तत्कालीन गण्डकी अञ्चल अदालतबाट नक्सा मुचुल्का

हुँदा सर्जिमिनका तमाम मानिसहरूले जग्गा म निवेदकक हो भनी लेखाई दिएको प्रमाणलाई पन्छाई पुनरावेदन अदालतले मिति २०७१।२।२९ को सर्जिमिनमा केहि मानिसले लेखाई दिएके कुरालाई प्रमाणमा लिएको देखिन्छ।

१८. नापी हुँदाका बखत २०३२ सालमा उक्त जग्गाको मुद्दा चलिरहेको अवस्था हुँदा झगडा जनाउन निवेदन गरेकोले दर्ता हुन बाँकी रही नापीमा जग्गाधनीको महल खाली रहेको हो। मुद्दा परिरहेको कुरा प्रष्ट खुलाई मिति २०३२।६।१५ मा नापीमा मौकामा नै निवेदन गरेको छु। बहालमा लिने साइनिङ अस्पतालको नाम नापी फिल्डबुकमा उल्लेख भएकै छ। अस्पतालले बहाल बुझाएर अस्पतालको रूपमा भोग गरेको पुष्ट भएकै छ। साइनिङ अस्पतालका डा. ओहलेन मिसले मिति २०२१।२८ मा पोखरा माल कार्यालयमा उक्त जग्गा मदन भुषणका पिताबाट बहालमा लिएको हो भनी उसै मौकामा कागज गरी दिएका छन्। साइनिङ अस्पतालसँग भएको कबुलियत, बहाल बुझाएको भरपाई तथा कास्की जिल्ला अदालतबाट साइनिङ अस्पताललाई बहाल रकम जम्मा गर्न लगाई म निवेदकलाई मिति २०६२।१०।६ मा चेक मार्फत उक्त जग्गाको बहाल रकम भुक्तान गर्नुले समेत म निवेदकको हक स्वामित्वको जग्गा हो भन्ने पुष्ट भएकै छ। मालपोत ऐन २०३४ को दफा ७(२) अन्तर्गत छुट दर्ता गर्नु कुनै किसिमको हदम्याद समेत नरहेको भनि ने.का.प. २०४९ श्रावण, नि.नं. ४५१६ मा प्रकाशित नजिर समेत मौजूदै हुदै मेरो हक दर्ताको जग्गा जहिलेसुकै मेरा नाउमा दर्ता गर्न सकिने हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट लिएको तर्क कानून संगत नभई त्रुटिपूर्ण भई कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०७३।३।२६ को फैसलामा अ.बं. १०, द२, द६ नं. को गम्भिर कानूनी त्रुटी हुनुको साथै न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ को उपदफा १ को (क) र (ख) तथा ३३(२) को अवस्था विद्यमान हुँदा मुद्दा दोहो-न्याई हेरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गोपालभुषण पराजुलीले यस अदालतमा पेश गरेको निवेदनपत्र।
१९. यसमा मिति २०७१।२।२९ मा नक्सा कुण्डली गराउँदा जग्गा सार्वजनिक हो भनी कोही कसैले कतै उजुर बाजुर गरी लेखाउन समेत नसकेको अवस्थामा जग्गा निवेदकको हो भनी विपक्षीले स्वीकार गरेको देखिन्छ। मिति २०६२।६।९ को सर्वोच्च अदालतको फैसला पछि मात्र हामीले जानकारी पायौ भनी उल्लेख गरेको

४८

आधार लिई अधिकार नै नभएका व्यक्तिले दिएको फिराद सुनी भएको कास्की जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत पोखराबाट भएको मिति २०७३।३।२६ गतेको फैसलामा मुलुकी ऐन अ.बं.१०, द२, द५, द६, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४, अ.बं.१८४क समेतका कानूनको व्याख्यात्मक त्रुटी कायम रहेको देखिंदा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२(१)(क) र (ख) को अवस्था विद्यमान रहेको पाइएकोले पुनरावेदन गर्ने अनुमति प्रदान गरिदिएको छ। विपक्षी झिकाई नियमानुसार गरी पेश गर्नु भनेसमेत व्यहोरोको यस अदालतबाट मिति २०७४।१०।२१ मा भएको आदेश।

यस अदालतको ठहर

२०. नियम बमोजिम आजको दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको पस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरु श्री नारायण प्रसाद श्रेष्ठ, श्री शुशिल कुमार पन्त, श्री सतिशकृष्ण खेरेल र विद्वान अधिवक्ता श्री हरिहर शर्मा र पुनरावेदक गोपालभुषण पराजुलीले वि.सं. १८७७।७।१ मा राजेन्द्र विक्रम शाहबाट ४ किल्ला उल्लेख गरी लाल मोहरबाट विर्ता पाएको जग्गा मिति २०१०।१२।४ मा बहाल कवुलियत गरेकोमा विर्ता उन्मूलन ऐन आएपछि तत्कालीन अञ्चलाधिशले मिति २०१९।८।१२ मा सो जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको भएकोले बहाल बुझाउन नपर्ने भनी आदेश गरे उपर तत्कालीन अञ्चल अदालतमा फिराद दायर भएकोमा मिति २०२४।३।२९ मा फिराद खारेज भएको र सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०२७।९।२ मा पुनः इन्साफ गर्ने पठाएपछि मिति २०३०।२।१९ मा अञ्चल अदालतले सम्पूर्णमा हक नलाग्ने २० भागको १९ भाग टंकनाथको र १ भाग मात्र जिवनाथले पाउने गरी फैसला भएकोमा सर्वोच्च अदालतबाट पुनः मिति २०३१।५।२८ मा इन्साफको लागि फिर्ता पठाउँदा अञ्चल अदालतले २०३२ सालमा दावी नपुग्ने फैसला भएको तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराले वार्षिक रु.७२०।- दरले बहाल भराई पाउने गरी मिति २०३३।३।२६ मा फैसला भएको र पुनरावलोकनको निस्सा समेत नभई अन्तिम रहेको छ। उक्त विर्ता जग्गा २०१९ सालमा मदन भुषणले रैकरमा परिणत गरिसकेको तथ्य २०२७ सालको सर्वोच्चको फैसलामा समेत उल्लेख भएको अवस्थामा उक्त रैकर परिणत निर्णय तथा २०११ सालको बण्डापत्र बदरको लागि कसैको दावी

रहेको छैन, अधिल्लो फैसलाले नै सार्वजनिक हो होइन निरोपण भइसकेको अवस्थामा पुनः सोही विषयमा हेर्न फैसलाको अन्तिमताको सिद्धान्तको मिल्ने होइन भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

२१. प्रत्यर्थी वादी जस बहादुर गुरुडसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री ज्ञानेश्वर पराजुली र श्री हरिप्रसाद सुवेदी तथा विद्वान अधिवक्ता श्री भुपराज पोखरेलले २००२ सालको घरदर मुचुल्काले स्कूल, टुँडिखेल, हस्पिटल सबै जग्गा समेटेको छ । २०१० सालको लुटपीट मुद्दाबाट पनि विवादित जग्गा सार्वजनिक भएको देखिन्छ । २०१० सालको मिलापन बमोजिम सार्वजनिक प्रयोजनमा रहेको कि.नं. ३३८ र ५९१ को जग्गा २०११ साल मिसन हस्पिटलको रूपमा आएका साइनिङ्ह हस्पिटललाई भाडामा दिई २०१५ साल सम्मको भाडा जिवनाथ समेतका भैयादहरूले बुझिआएको, २०१६ सालमा विर्ता उन्मूलन भएपछि जग्गा सार्वजनिक भनी अञ्चलाधीशको निर्णय भएपछि २०१६ सालदेखि ५ वर्ष को भाडा र जग्गा चलनको लागि मदन भुषण मात्र मुद्दा गर्न गएकोमा ५ वर्ष सम्मको भाडा पाउने चलन चलाउन नपर्ने भनी २०३३ सालमा फैसला भएको छ । २०६०-६४ को नयाँ नापीमा कि.नं. ३२ र ५२ कायम भएको उक्त जग्गा साइनिङ्ह अस्पताल स्वामित्वालाको रूपमा नापी भएको छ । सोही जग्गाका सम्बन्धमा गोपालभुषणले उच्च अदालत पोखरामा दायर गरेको निवेदाज्ञा निवेदन (०७७-WO-००३०) मिति २०७७।१२।२४ गते खारेज हुँदा विवादित जग्गा दुई तह फैसला भइसकेपछि नेपाल सरकारका नाममा दर्ता भई पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान पोखराको नाममा जग्गाधनी दर्ता पुर्जा कायम भई दर्ता भोग स्वामित्व रहेको जग्गामा बनेको भवन मर्मत सम्भार तथा रंगरोगन कार्य समेत सम्पन्न भई सकेको समेत देखिएको अवस्थामा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी नहुने भनी आदेश भएको छ । मिति २०१०।१०।१५ को मिलापन मिति २००२।६।१ को स्थानीय घरदर मुचुल्का र २०३२ सालमा नापीमा साइनिङ्ह अस्पताल जोताहा उल्लेख भई उक्त जग्गामा रहेको पक्की घर समेतबाट जग्गा सार्वजनिक नै देखिएकोमा प्रतिवादीहरूले आपसी मिलोमतोमा आपसमा लुटपीट मुद्दा, बहालको मुद्दा चलाई मिलापन गरेको र सोही जरियाको आधारमा चलेको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतले समेत जग्गामा हक कायम गर्दैमा सार्वजनिक जग्गामा कसैको हक कायम हुन नसक्ने भएकोले पूर्वरूपमा चलेका

जिल्ला अदालतको फैसलाहरु र सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ को फैसला समेत बदर गरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

२२. उपर्युक्त बहस जिकिर सुनी निम्न प्रश्नहरुमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।
- (क) प्रस्तुत मुद्दा दायर गर्न प्रत्यर्थी वादीहरुको हकदैया छ कि छैन?
- (ख) प्रत्यर्थी वादीहरुको फिराद दावी अनुसार कि.नं. ५९१ र ३३ द को जग्गा सार्वजनिक हो, होइन ?
- (ग) वादीको फिराद दावी अनुसार फैसला बदर गरी जग्गा सार्वजनिक कायम गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन?
- (घ) पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ, सक्दैन?
२३. निर्णय तर्फ विचार गर्दा, सर्वप्रथम उल्लेखित पहिलो प्रश्न हकदैया सम्बन्धमा विवेचना गर्नुपर्ने हुन आयो । वादीहरु सरोकारवाला तेस्रो पक्ष नभएकोले हकदैया नरहेको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको सुरु प्रतिउत्तर जिकिर तथा पुनरावेदन जिकिर समेत रहेको छ । प्रत्यर्थी वादीहरुले फिराद गर्दा साबिक मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्को १० नं., द२ नं., द६ नं. तथा जग्गा आवाद गर्नेको ४ नं. समेतको आधार लिएको देखिन्छ । उल्लेखित अदालती बन्दोबस्ताको १० नं. मा “प्रचलित कानूनमा नेपाल सरकार सरकार वादी हुने भनी लेखिएको मुद्दामा नेपाल सरकारलाई वादी कायम गरी मुद्दाको कारबाही गरिनेछ । सो बाहेक मुद्दाको विषय वा प्रकृतिबाट नेपाल सरकारको वा सार्वजनिक हित वा सरोकार निहित रहेको मुद्दा नेपाल सरकारले वा अड्डाको अनुमति लिई सर्वसाधरण जो सुकैको पनि वादी भई चल्न सक्ने छ ” भन्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ । साथै फिरादमा उल्लेखित जग्गा आवाद गर्नेको महलको ४ नं. “परापूर्व देखि हिँडी आएको बाटो वा वस्तु भाउ निकास्ने निकास आफ्नो जग्गामा पर्ने भएपनि त्यस्तो जग्गा र वस्तु भाउ खरकाउने चौर, पानी घाट, पोखरीको ढिक, गौचर, मूलबाटो, सडक, पाटी, पौवा, चिहान र त्यस्तै अरु कुनै सार्वजनिक स्थान र नेपाल सरकारबाट कमोत नगर्नु वा बझ्याउन भन्ने भएको सरकारी जग्गा कसैले विराउन वा विराउन लाउन हुदैन” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही अनुसार सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गालाई तहतह मुद्दा गरी सर्वोच्च अदालतबाट समेत एकलौटी कायम हुने गरी फैसला

गराएकोले फैसला बदर हुनुपर्ने भनी प्रत्यर्थी वादीहरूले अदालतबाट अनुमति लिई
फिराद दर्ता गराएको अवस्था भएबाट निजहरूलाई बेसरोकारवाला हकदैया नभएको
भन्न मिल्ने अवस्था भएन।

२४. २०३२ सालको सर्वेनापीका बखत विवादित कि.नं. ५९१ को क्षेत्रफल ३७-१४-०-०
जग्गा निवुवाघारी भन्ने र कि.नं. ३३८ को क्षेत्रफल २५-१-११/२ जग्गा बतासे
लामापाटो भन्ने उल्लेख भएको जग्गाको फिल्डबुकको जोताहा महलमा साइनिङ
हस्पिट/ल लेखिएको छ। प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीले २०३३।९।१५ मा जग्गा
दर्ताको लागि निवेदन दिई २०४२।९।३० गतेमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएपनि
हालसम्म निजको नाममा दर्ता हुन सकेको छैन। यी प्रतिवादीले आफ्नो जग्गा जुनसुकै
बखत आफ्नो नाममा दर्ता गराउन सकिने नै हुँदा मेरो हक कायम भएको जग्गाको
फैसला बदर गर्न नमिल्ने भनी जिकिर गरेको पाइन्छ। जुन जग्गाको दर्ता श्रेस्ताको
बारेमा हकश्रोतको विषय दर्ताको अन्तिम निर्णय गर्ने निकाय नापी र मालपोत
कार्यालयमा कुनै कारणवश विचाराधीन नै रहेको, सोही विषय र तथ्य (Facts) लाई नै
गुम गरी वा तथ्यगत विषयलाई स्पष्ट रूपमा उजागर नगरी अदालतमा तथ्य नै प्रष्ट
नभएको कारण हक कायम मुद्दाबाट त्यस्तो जग्गामा सर्वोच्च अदालतबाट तथ्यको
भूलवश (Mistake of fact) हक कायम हुने गरी फैसला भएको कारण वास्तविक
तथ्यभित्र पुनः प्रवेश गरी सर्वोच्च अदालतको फैसलालाई कुनै तेस्रो पक्षले मुलुकी ऐन,
अ.बं.१० नं. को आधारमा सार्वजनिक हितको विषय निहित रहेको भनी मुद्दा उठान
गरी अदालतमा प्रवेश गर्न अ.बं.८२ हकदैयाको सिद्धान्तले रोक लगाएको भन्न
मिल्दैन। यस्तो विषयमा जिल्ला अदालतले समेत फैसला बदर मार्फत प्रवेश गरी
सर्वोच्च अदालतको फैसला र मातहत अदालतको सम्पूर्ण फैसला बदर गर्ने हकदैया
राखी फैसला बदर मुद्दाको रोहमा प्रवेश गर्न मिल्ने नै हुन्छ।
२५. अब निरोपण गर्नपर्ने दोस्रो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा विवादित कि.नं. ३३८ र
५९१ को जग्गा प्रत्यर्थी वादीको दावी अनुसार सार्वजनिक हो वा पुनरावेदक
प्रतिवादीको जिकिर अनुसार निजको एकलौटी हक भोगको निजी जग्गा हो भन्ने
सम्बन्धमा हेर्नुपर्ने हुन आयो। सो सम्बन्धमा हेर्दा रत्नाकर पराजुलीका भैयाद समेतलाई
कास्कीका राजाबाट १८७७ कार्तिक १ गते विर्ता दिएको जग्गा राजा राजेन्द्र विक्रम
शाहबाट थामिएको सराइकोट अम्मलमा भीमदुङ्गा बगर भनी उल्लेख गरी पूर्वमा सेती

४८

गण्डकीको ढिके देखि कन्ठील्योटया, पश्चिम बलभद्र पराजुलीको मोहोरिया कट्टी र सडकका डिलको साँध, दक्षिण गौँडाको साँध, उत्तर कोइरालाको गुड्का जबदी साँधको जग्गा भएकोमा दुबै पक्षको मुख मिलेको देखिन्छ। सोही जग्गा नै मिति २००२।६।१ मा विर्ता घरदर जाँच मुचुल्का हुँदा पं. रत्नाकरको विर्ता भीमदुङ्गा बगर जग्गा मध्ये मिर्वा टुँडिखेलको जग्गा बजारियाको हाट बजारको जग्गा भएकोले गैश्वाराले सार्वजनिक उपभोगमा राख्ने निर्णय भएको थियो। सोही विर्ता मध्येको ठूलो बगर साँध पूर्वमा पण्डित पौवाको घरवारी, पश्चिममा गाईघाट जाने मूल बाटो र पर्खाल, उत्तर सेती गण्डकीको डिल, दक्षिण सोही विर्ताको ठूलो बगर साँधको निबुवाधारी भन्ने जग्गा मुचुकुन्द पराजुली र प्रतिवादी गोपालभुषणका बाजे जिवनाथपाथ्या पराजुली बीच चलेको लुटपीट मुद्दामा २०१०।२।१५ मा मिलापन्न हुँदा जग्गा सार्वजनिक मठ मन्दिरको लागि हुने गरी मिलापन्न भएको थियो। निबुवाधारीको जग्गा २०३२ को सर्वे नापीमा कि.नं. ५९१ को ३७-१४-०-० र टुँडिखेल बतासे लामपाटे जग्गा कि.नं. ३३८ को २५-१-११/२ जनिई नापी भएकोमा यी प्रतिवादीहरु आपसमा मिलोमतो गरी पटक पटक मुद्दा गरी मेलुवा फिराद प्रतिउत्तर गरी एक पटक २०१०।२।१५ मा सार्वजनिक छोडेको जग्गा २०२१ सालमा पुनः मुद्दा गरी २०३३।८।४ मा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराको फैसला उपर फैसला बदर मुद्दा चलाई सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२।२।९ मा गोपालभुषणको नाममा हक कायम गराउने फैसला गराए पनि अ.बं.द६ नं. बमोजिम ती फैसला लगायतका कारबाही बदर गरी सार्वजनिक कायम गरी पाउँ भन्ने वादीको फिराद परेको देखिन्छ।

२६. यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीले विवादित जग्गा १८७७ को लालमोहर भित्रको जग्गा रहेको विपक्षीले आफ्नो फिरादमा उठाएको कि.नं. ५९१ र ३३८ को जग्गा सार्वजनिक प्रयोगमा रहेको जग्गा होइन। बाजे जिवनाथले २०१३ सालमा दानपत्रबाट विद्यालयको नाममा दिएको जग्गा र हालको टुँडिखेलको जग्गा कि.नं. ३४३ र ३४१ को जग्गा विद्यालयकै नाममा कायम छ। सो जग्गा र हाम्रो कि.नं. ५९१ र ३३८ को जग्गा फरक हो। कि.नं. ५९१ र ३३८ निजी दर्ताको हस्पिटल सञ्चालनको लागि भाडामा दिएको लामपाटो खोर निबुवाधारीको जग्गा हो। सर्वोच्च अदालतको फैसला एक पटक अन्तिम भएपछि पुनः हेर्न मिल्दैन। मिति २०६२।६।९ को

फैसला सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६५। ४। १३ मा पुनरावलोकन गर्न नमिल्ने गरी यसै विषयमा अन्तिम भएको छ। विर्ता उन्मूलन भई विर्ता विवरण बुझाएर २०१९ सालमा नम्बरी दर्ता भएको छ। २०४२। १। ३० मा मालपोत कार्यालय कास्कीबाट हकदावी सम्बन्धमा सूचना प्रकशित गर्दा कसैको उजुरी परेको छैन। बहाल पाउने गरी अन्तिम फैसला भैसकेकोले जग्गा आवादको ४ नं. अ.बं. द२, द६ आकर्षित हुने होइन। भाडा बुझ्दै आएको छु। यो जग्गा २०३२ सालमा नापी हुँदा मुद्दा चली रहेको र २०३३। ८। १४ मा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट मुद्दा फैसला हुँदा जग्गाको फिल्डबुक साइनिङ हस्पिटल उल्लेख भई मोहीमा मेरो पिता मदन भुषण पराजुलीको नाम भएकोले जग्गा निर्विवाद मेरो पिताको पालादेखि हाम्रो रहेकोले सर्वोच्च अदालतले सदर गरेको फैसला बदर हुने होइन भनी गोपालभुषणको प्रतिउत्तर परेको देखिन्दू।

२७. त्यस्तै विवादित कि.नं. ३३८ र ५९१ को जग्गा हाम्रा पूर्खा पं. रत्नाखर पराजुलीले विर्तमा पाएको जग्गा हो। सो जग्गा मध्ये केही स्कूललाई दान दिएको र केही जग्गा लामपाटे बतासे टुँडिखेलका रूपमा रहेकोले २ कित्ता जग्गा नै हस्पिटललाई भाडामा दिएकोमा भाडा नदिएको कारण बहाल र लुटपीट मुद्दा चलेको ती मुद्दामा नै जग्गाको चलनतर्फ दावी गर्न नपाइने गरी पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत पोखराबाट मिति २०३३। ८। १४ मा फैसला भएकोले सोही मुद्दा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६२। ६। ९ मा अन्तिम हुँदा गोपालभुषण पराजुलीको एकलौटी हक कायम भई बहाल भरी पाउने ठहरेकोले निजले एकलौटी हक पाउने जग्गा होइन। हामीले पनि पाउने हो। दुबै कित्ता जग्गाको आयस्ता र बहाल हामीले पनि पाउने हो। हामी प्रतिवादीले प्रतिवादी गोपालभुषणसँग मिलोमतोमा मुद्दा लडेको होइन। हामीले आफ्नो हक पाउने हो भन्ने व्यहोराको गोपाल प्रसाद पराजुली, राधिका पराजुली, जयराम पराजुली, कृष्ण चन्द्र पराजुली समेतको प्रतिउत्तर परेको पाइयो।

२८. कि.नं. ३३८ र ५९१ को जग्गा विर्तमा हाम्रो पूर्खा पं. रत्नाकरलाई दिइएको जग्गा हो। यो जग्गा नै तत्कालीन नेशनल हाइस्कुल हालको राष्ट्रिय उ.मा.वि. लाई दान दिएको र केही जग्गा टुँडिखेलमा परेकोमा दुई विर्ता जग्गा नै साइनिङ अस्पताललाई भाडामा दिएकोले हाम्रो पूर्खाको जग्गा एकलै गोपालभुषण पराजुलीको हक हुने होइन। हामीले पनि बहाल आयस्ता पाउने र हाम्रो पनि हक हुनुपर्ने लामो समय हामी पनि

मुद्दा लडेका हैं। सर्वोच्च अदालतले गोपालभुषणको एकलौटी हक गरेकोले हामी मिलोमतोमा मुद्दा गरेका छैनै। झुट्ठा दावीबाट फूर्सद पाउँ भन्ने माधव पराजुली, यादव प्रसाद, जीवनराज, हिमवुली, प्रजासागर, नन्दकली, शक्ति पराजुली समेतको संयुक्त प्रतिउत्तर रहेको देखियो।

२९. कि.नं. ३३८ र ५९९ को जग्गाको आयस्ता मिति २००२।६।९ को घरदर मुचुल्का र २०१०।१०।१५ को मिलापत्रको मर्म/भावना अनुरूप सामूहिक रूपले उपभोग गर्न पाउने जग्गा हो। गोपालभुषण पराजुलीसँगै हक पाउने नै १६ जनाले मुद्दा लडेकोले मिलोमतो गरेको हो भन्ने फिराद दावीबाट फूर्सद पाउँ भनी जनकल्याण पराजुलीको प्रतिउत्तर रहेको छ भने प्रतिवादी मध्येका सुरेश पराजुली, रुद्रनाथ र साइनिङ अस्पतालले म्याद गुजारेको अवस्था रहेको देखिन्छ।

३०. दावीको कि.नं. ३३८ र ५९९ को जग्गा त्यसमा भएको घरहरु सार्वजनिक रूपमा प्रयोगमा रहेको तथ्यलाई गुम गरी प्रतिवादीहरूले परस्पर मुद्दा गरी तह तह हुँदै सर्वोच्च अदालतबाट गोपालभुषणको एकलौटी हक कायम हुने गरी २०६२।६।९ मा भएको फैसला एवं मातहत अदालतहरूबाट भएको फैसलाहरु समेत अ.बं. द६ नं. बमोजिम बदर भई वादी दावी बमोजिम जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहर्छ भन्ने कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला उपर प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुली र गोपाल प्रसाद पराजुलीको पुनरावेदन परेको भएतापनि निजहरूले आफ्नो प्रतिउत्तर अनुरूप नै अलग अलग जिकिर लिएको पाइन्छ। प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीको कि.नं. ३३८ र ५९९ को सम्पूर्ण जग्गा निजी दर्ताको एकलै हकदावी गरेको पाइन्छ भने प्रतिवादी मध्येका गोपाल प्रसाद पराजुलीसमेतले उक्त जग्गा पं. रत्नाखरको हक खाने सम्पूर्ण परिवारको सामूहिक गोश्वारा भएकोले मिति २०१०।१०।१५ गतेको पोखरां अदालतको मिलापत्र अनुसार सामूहिक गूठी Collective Trust हुनुपर्ने हुँदा सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ गतेको फैसलाले एकलौटीको हक कायम गरेको कुरालाई बदर गरेकोमा हाम्रो चित बुझेको छ भनी जिकिर लिएको पाइन्छ।

३१. पुनरावेदन अदालत पोखराले हालको कायम कि.नं. ३३८ को क्षेत्रफल २५-१-११/२ र कि.नं. ५९९ को क्षेत्रफल ३७-१४-०-० का जग्गाको ४ किल्ला १८७७ सालमा प्रतिवादीको पिता पूर्खा र पं. रत्नाखरले पाएको विर्ता जग्गाको चार किल्लासँग मिले

३१. भिडेको, २००२ को घरदर मुचुलकामा सोही जग्गा मध्ये अमदुङ्गा बगर विरुवा दुँडिखेल भनी हाट बजार लाग्ने सार्वजनिक उल्लेख भई कि.नं. ३३८ सार्वजनिक उपभोगमै रहेको र कि.नं. ५९१ को हकमा मिति २०१०।१०।१५ मा लुटपीट मुद्दा मिलापत्र हुँदा जग्गाको आयस्ता कसैले नखाने मठ मन्दिरको लागि उपभोग गर्ने भनी उल्लेख भएकोले यी जग्गा कसैको निजी नभई सार्वजनिक नै भएको पुष्टि भएको, प्रतिवादीहरूको पिता पूर्खाले आपसमा गरेको मिलापत्र सन्तानहरूले पनि मान्नु पर्ने बाध्यात्मक भएकोले प्रतिवादीको निजी भन्न मिलेन। २०३२ सालको नापीमा जोताहामा साइनिङ्ग अस्पताल उल्लेख भई पक्की घर पनि देखिएको, उक्त जग्गा साबिक देखि हालसम्म सार्वजनिक तवरमा प्रयोगमा रहेकोले विवादित जग्गा प्रतिवादीहरूको नभई सार्वजनिक देखिन आएकोले रैकर हो भन्ने प्रतिवादीको भनाईसँग सहमत हुन सकिएन। कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला सदर हुने ठहर्छ भनी तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पोखराबाट मिति २०७३।३।२६ मा फैसला भए उपर प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीको मुद्दा दोहोन्याई हेरी पाउन निवेदन परी यस अदालतबाट मिति २०७४।१०।२१ मा निस्सा प्रदान भएको आधारमा प्रस्तुत पुनरावेदन दर्ता हुन आएको देखिन्दू।
३२. प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीले प्रस्तुत पुनरावेदन पत्रमा मूलभूत रूपमा कि.नं. ३३८ को लामपाटो जग्गा र कि.नं. ५९१ को जग्गा सार्वजनिक भएको छैन। २०१९ मा रैकरमा परिणत भएको निजी जग्गा हो। दुबै कित्ता अस्पताललाई रु.३६०।-का दरले रु.७२०।- मा भाडामा दिएको जग्गा आपसमा बण्डा गरेको छु। २०३३।८।१४ को फैसलामा बहाल पाउने तर चलन गर्न नपाउने भनेको बहाल तिर्नेले चलन गर्न पाउने भनेको हो। हाम्रो हक स्वामित्वमा विवाद छैन। २०३२ सालमा पुनः नापीका बखत मुद्दा चलेको कारण विवाद जनाई फिल्डबुक खाली रहन गएको हो। निजी अस्पताललाई दिएको कारण सार्वजनिक हुने होइन। २०३२।६।१५ मा मौकामा दर्ता गरीपाउन नापीमा निवेदन दिएको छु। साइनिङ्ग अस्पतालका नाममा फिल्डबुकमा लेखिएकै छ। पटक पटक सर्वोच्च अदालत समेतबाट अन्तिम भैसकेको मुद्दामा पहिलाको फैसलाको तथ्यभित्र पुनः प्रवेश गर्न नमिल्ने भन्ने जिकिर लिएको देखिन्दू। सर्वोच्चबाट अन्तिम भइसकेको फैसला पनि सरोकारबालाले बदर गराउनको लागि

४८

फिराद गर्न सक्ने भनी माथि निरोपण गर्नुपर्ने पहिला प्रश्नका सन्दर्भमा विवेचना भइसकेको छ।

३३. अब प्रस्तुत मुद्दामा कि.नं. ३३८ र ५९१ को जग्गा निजी हो कि सार्वजनिक भन्ने सम्बन्ध नै मूलभूत रूपमा विवाद उठेको पाइन्छ। प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीले यी दुबै जग्गा आफ्नो निजी दर्ताको र साइनिङ अस्पताललाई २०११ सालदेखि बहालमा दिएको एकलौटी हक स्वामित्वको जग्गा रहेको २०१९ सालमा नै दर्ता गराई जग्गा धनी प्रमाण पूर्जा प्राप्त गरेको आफ्नो दर्ता भोगको जग्गा भनी दावी गरेको पाइन्छ। नापी नक्साबाट कि.नं. ३३८ को क्षेत्रफल २५-१-१ र कि.नं. ५९१ को क्षेत्रफल ३७-१४-०-० रहेको प्रस्तुत जग्गा १८७७ साल कार्तिक १ गतेमा कास्कीका राजा गद्दीमा हुँदा यिनै प्रतिवादीका जिजु बाजे, पिता/पूर्खा पं. रत्नाखर पराजुलीले विर्तामा पाएको जग्गा हो भन्ने कुरामा विवाद नरहेकोमा प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुली बाहेकका सम्पूर्ण प्रतिवादीले यी जग्गा हाम्रो पूर्खा रत्नाखरले विर्तामा पाएकोले प्रतिवादी गोपालभुषणले एकलै दर्ता गराउनै, हक कायम गराउन नपाउने मिति २०१०।१०।१५ को मिलापत्रबाट हक भोग गर्ने दावी छाडी मठ मन्दिरमा सार्वजनिक प्रयोजनका लागि दान गरिएकोले सामूहिक गुठी Collective Trust को हुनुपर्ने सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ को फैसला बदर गरेकोमा चित बुझेको तर सामूहिक गुठी हुनुपर्ने भन्ने पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ।

३४. प्रस्तुत विवादित जग्गाको पृष्ठभूमि अध्ययन गर्दा सरकारबाट २०१६ सालमा विर्ता उन्मूलन ऐन आउनु भन्दा पहिले नेपाल भरिका जग्गाको विर्ता जाँच सुरु भएको पाइन्छ। पश्चिम ३ नं. गोश्वारा अड्डाबाट विर्ताको जाँच हुँदा मिति २००२।६।९ मा खडा गरेको मुचुल्कामा लालमोहर बमोजिमको किल्ला सावुत बेसावुत जाँच्ने र तिरो नखुलेको खुलाई घरदर गराउनु पर्ने समेत फाँट खुलाई जाहेर गर्नु भन्ने समेतको व्यहोराको तोक सदर बमोजिम पर्न आएको दर्खास्तको आधारमा खटाएको डोरले लालमोहर बमोजिम विर्ता खेत पाखाका चौहदी आँठा कहाँ देखि कहाँसम्म आँठा किल्ला घुमी घुमाई सावुत भए तिरो तिरेको निस्सा समेत छ छैन नभए आँठा सरह तिरोसमेत लेखी देखाई लेखाई दिनु भनी यथार्थ खुलाई पठाएकोमा १८७७ सालमा मिति कार्तिक वदि १ रोज १ मा रत्नाकर पण्डित पराजुलीका भाइ समेतका नाउँमा भएका लालमोहर बमोजिम भनी विभिन्न व्यक्तिहरूको नामको कित्ता खोल्ने क्रममा

४८

डिल मुनिको टुँडिखेल बजार भएको स्यानो बगरमा भोग गर्ने विर्ताबारको सूचिमा मिरुवा पट्टिकोमा पं. जिवनाथ पाठ्यायको कित्ता सात भनी खुलाएको, कतिले बेची सकेको भनी खुलेको देखिन्छ भने पृष्ठ १९ मा माथि लेखिए बमोजिम रत्नाकरका नाममा भएको लालमोहरमा लोखियाका ४ किल्ला भित्रको भिं ढुङ्गा बगर भन्ने विर्ता जग्गा मध्ये मिरुवा टुँडिखेलका जग्गामा सबै गाउँको सन्धी सर्पन सरकारको धान गोदाम बजारियाको हाट समेत भएकोले सो टुँडिखेल रहेको जग्गामा मकैको विज दश पाथी जति परेको र अरु बगर विर्ता बजारमा फार्सेबाट भोग गर्ने र अंशबाट भोग गर्ने मोही अर्थात विर्ताबार समेतको भोग भए बमोजिम कलम कलम खुलेको र त्यसदेखि मुनिका विर्ता भीं काली बगर, ठूलो बगर सिं पानी, कस्वारी खर वारी, भुरेलो, निवुवाघारी, गाईघाट समेतको जग्गा मध्ये भिकाली बगर विर्ता जग्गामा श्री भिं काली देवताको मन्दिर भै हामी भाइ समेतको देवालीमा पुजा आजा नित्ये नै चलेको हुँदा सो जग्गा त्रिसाली पञ्च साक्षी धानको विउ राख्ने गरी आएको र माथि टुँडिखेल भनी लेखेको र १० पाथि समेत अघिदेखि गोश्वरामा भोग गरे बमोजिम भिं ढुङ्गा १ ठूलो बगर १ सिंपानी १ भन्ने विर्ता जग्गामा मकैको विज खोली भोग गर्ने देहायका विर्ताबार भनी मिरुवा पट्टिका भैयाद पं जिवनाथ पराजुलीपाठ्या समेत उल्लेख भई सहमति जनाएको देखिन्छ ।

३५. तत्पश्चात मुचुकुन्द पराजुली वादी र जिवनाथ पाठ्या पराजुली प्रतिवादी भएको पूर्वमा पण्डित पौवाको घरवारी, पश्चिममा गाईघाट जाने मूलसङ्क बाटो र पर्खाल र उत्तर सेती गण्डकी डिल, दक्षिणमा सोही विर्ता मध्येको ठूलो बगरको साँध यति ४ किल्ला भित्रको निवुवाघारी भन्ने जग्गामा लुटपीट मुद्दा चली मिति २०१०।१०।१५ मा मिलापत्र हुँदा “यसको आयस्ता वादी प्रतिवादी दुबैले नखाने, त्यसको आयस्ताबाट मठ मन्दिर वाली बगैँचा गुलजार गर्ने, विदेशी साधु सन्तहरूको आश्रमस्थलको रूपमा स्थापना गर्ने” भन्ने सहमति भएको देखिन्छ ।

३६. उल्लेखित मिति २०१०।१०।१५ को सहमति पालना गर्न सबै पक्ष निजका सन्तान दरसन्तान समेत बाध्य हुनेमा सो विपरीत एक पक्ष जिवनाथ पराजुलीले मिति २०११।११।१२ र.न. ११३२ को बण्डाको लिखतबाट आफू आफ्ना पत्नी र छोराहरू बीच बण्डा गर्दा सोही जग्गा प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीका पिता, मदन भुषण पराजुलीको अंश भागमा परेको र २०१९ सालको नापीमा नम्बरी दर्ता गराएको

४

जग्गा हो भनी गोपालभुषण पराजुलीले सर्वोच्च अदालतकी प्रस्तुत पुनरावेदन पत्रमा दावी गरेको पाइन्छ। यस प्रकार सार्वजनिक धार्मिक प्रयोजनको लागि राखेको जग्गा आफ्नो परिवार बीच बण्डा पारित गरेको उक्त जग्गा रैकरमा परिणत भएको भनी पुनरावेदन जिकिर लिए पनि सोको कुनै प्रमाण पेश गर्न सकेको देखिंदैन। २०१९ सालमा नै रैकर परिणत भएको दावी गर्ने पुनरावेदक प्रतिवादीले सो बमोजिम यी विवादित २ कित्ता जग्गाहरु आफ्नो नाममा कायम भएको जग्गा धनी प्रमाण पुर्जा, तिरो भोगको प्रमाण पेश गर्न सक्नुपर्नेमा सो केही गर्न सकेको देखिंदैन। साथै सो रैकर परिणत भएको भनेको आधिकारिक निर्णय प्रमाण मालपोत कार्यालयबाट प्राप्त हुन सकेको छैन भने निज पुनरावेदकले पनि हालसम्म सो जग्गा आफ्नो नाममा दर्ता नामसारी गरी पुर्जा लिन सकेको अवस्था छैन। सोही जग्गा २०११ सालमा साइनिङ अस्पताललाई बहालमा दिएकोमा २०१६ सालपछि बहाल नदिएको भनी २०२१ सालमा बहाल दिलाई पाउँ भनी यी पुनरावेदकका पिता मदन भुषण पराजुलीले दावी गरेपछि मुद्दा मामिला सुरु भएको देखिन्छ। सोही मुद्दामा मिति २०३३।द।१४ मा पश्चिमाञ्चल अदालत पोखराले जग्गामा बहाल सम्म भराई पाउने तर चलन चलाई दिन नपर्ने भनी फैसला भएको पाइन्छ।

३७. पञ्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट मिति २०३३।द।१४ मा उक्त फैसला भएपछि सो फैसलाबाट मदन भुषणले एकलौटी पाउने ठहरेको बहाल रकम मिलापत्र बमोजिम धर्म कार्यमा लगाउनु पर्ने हुँदा सो फैसला बदर गरी आफ्नो समेत हक कायम गरी पाउँ भनी हेरम्बराज पराजुली समेतका व्यक्तिहरूले दिएको फैसला बदर गरी हक कायम गरी पाउँ भन्ने मुद्दामा सुरु कास्की जिल्ला अदालतबाट वादीहरूको समेत हक कायम हुने गरी फैसला भएकोमा फैसला बदर तर्फ नबोलेको भनी गण्डकी अञ्चल अदालतबाट पटक पटक पुन निर्णय गर्न जिल्ला अदालतमा पठाएकोमा मदनभुषण पराजुलीले एकलौटी बहाल भराई पाउने भन्ने हदसम्म फैसला बदर हुने भनी मिति २०४८।१२।११ मा कास्की जिल्ला अदालतबाट भएको, फैसला पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर भएको सो उपर परेको पुनरावेदन यस अदालतबाट मिति २०६२।६।९ मा फैसला हुँदा २०११ सालमा पारित बण्डापत्र, २०२०।१२।५ मा मुद्दालाई सघाउने व्यक्तिले खति उपति उपभोग गर्ने भनी मदन भुषणका नाममा गरिदिएको छोडपत्र समेतबाट वादीहरू विवान्धित भएको भन्ने आधारमा सो कित्ता

५

जग्गाहरुमा मदन भुषण पराजुलीको मुद्दा सकार गर्ने गोपालभुषण पराजुलीको एकलौटी हक कायम भई बहाल समेत गरी पाउने ठहर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखियो। सोही फैसलाका आधारमा यी पुनरावेदक प्रतिवादी जग्गा दर्ता गर्न मिति २०६२।१२।६, २०६५।८।२२ मा मालपोत कार्यालयमा निवेदन लिएर गएपछि प्रस्तुत जग्गा सार्वजनिक कायम हुनुपर्ने भनी तत्कालीन मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको १० नं. बमोजिम अनुमति लिई उक्त फैसला बदरको लागि फिराद परी प्रस्तुत मुद्दा उठान भएको देखियो।

३८. उपरोक्त बमोजिम अध्ययन गर्दा विवादित कित्ता जग्गाहरु पुनरावेदक प्रतिवादीका पुखाले पाएको विर्ता अन्तर्गतको जग्गा भन्नेमा विवाद नभएतापनि सो अन्तर्गतका जग्गाहरु विभिन्न अंशियार हकदारका नाममा नामसारी हक हस्तान्तरण भई अन्य व्यक्तिहरुलाई बिक्री वितरण समेत भइसकेको २००२ सालको घरदर विर्ता मुचुल्काबाटै देखिएको छ। सो मुचुल्काबाट नै निवुवाधारी टुँडिखेलको जग्गा सबै गाउँको सन्धी सर्पन, सरकारको धान गोदाम भएको समेत देखिएको छ भने सोही निवुवाधारीको जग्गाको वाली लुटपीट सम्बन्धमा परेको लुटपीट मुद्दामा मिति २०१०।१०।१५ मा मिलापत्र हुँदा नै यी पुनरावेदकका बाजे जिवनाथ पराजुली समेतले सो जग्गाको आयस्ता नखाने, मठमन्दिर, बागबगैचा गुलजर गरी बाहिरबाट आउने विदेशी साधुसन्तहरुको आश्रमस्थलको रूपमा विकासित गर्ने भनी सहमत भई निजी प्रयोग गर्ने हकाधिकार छाडी सकेको देखिन्छ। एक पटक आफ्नो पुखाले सार्वजनिक प्रयोगको लागि यसरी हक छाडी सकेको जग्गालाई फेरी आफ्नो एकलौटी हकको रैकर जग्गा हो भनी दावी गर्न यी पुनरावेदक प्रतिवादी विवान्धित रहेको समेत देखिन्छ। निजको जिकिर बमोजिम रैकर जग्गा भन्ने सम्बन्धमा विर्ताबारको हैसियतले विर्ता उन्मूलन ऐन, २०१६ ले तोकेको समयभित्र रैकर परिणत दर्ता गरिसकेको हुनुपर्नेमा सो बमोजिम गरिसकेको भन्ने तथ्य प्रमाणित गर्न सकेको देखिन्दैन। यस सम्बन्धमा यस अदालतबाट “पिता पुखाले निजी प्रयोजनको लागि पोखरी खनाएको भन्ने पुनरावेदक वादीको दावी लाई मान्ने हो भनेतापनि मालपोत नतिरी पोत मिन्हा भएको र त्यस्तो पोखरी धार्मिक सदभावले सबैको सार्वजनिक प्रयोजनको लागि समाजमा नै समर्पण गरेको मान्नु पर्ने हुन्छ। एकपटक समाजलाई समर्पण गरेको भएपछि पिता पुखाले खनाएको भएपनि त्यसमा छोरा नातीको हक अन्य रैकर जग्गा जस्तो रहिरहन्छ।

भन्ने मिल्दैन' भनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भई रहेको पाइन्छ। (राम पुकार समेत विरुद्ध सहदेव, ने.का.प. २०५५ नि.नं. ६५२६) प्रस्तुत विवादित जग्गा पनि २०१० सालमा नै सार्वजनिक प्रयोगको लागि भनी छाडी निजी प्रयोग नगर्ने सहमति भइसकेको अवस्थामा सो मिलापत्रका पक्ष रहेका जिवनाथ पराजुलीका छोरा नातीले २०११ सालमा गरिलिए दिएको बण्डापत्रहरु कायम भएको भन्न मिल्ने देखिंदैन।

३९. विर्ता उन्मूलन ऐन, २०१६ आएपछि २०१७।५। ३१ मा रैकरमा परिणतको लागि निवेदन दिई सोही मितिमा रै.प. भै नम्बरी दर्तामा परिणत भैसकेको भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको जिकिर भएतापनि मालपोत कार्यालयबाट सो सम्बन्धमा पुष्टि हुन सकेको छैन। २०३२, २०३४ सालमा भएको सर्वे नापीमा पनि निजले आफ्नो प्रमाण पुन्याई सो जग्गा नापी गराउन सकेको देखिंदैन। उक्त नापीको फिल्डबुकमा निवुवाघारी र लामपाटो भन्ने २ कित्ता जग्गा कि.नं. ५९१ र ३३८ मा नापी भएकोमा फिल्डबुकको महलमा जोताहामा साइनिङ अस्पताल र क्वाटर जनिई नापी भएको देखिएबाट मदन भुषण पराजुली मोही जनिएको भन्ने पुनरावेदकको जिकिर समर्थन भएको पाइएन। अदालतमा मुद्दा चली रहेकोले नापी गराउन नसकेको भन्ने निजको जिकिर सम्बन्धमा पनि आफ्नो हक भोग कायम रहेको रैकर जग्गा भए मुद्दा चली रहेको भएपनि सोही व्यहोरा फिल्डबुकमा जनाउनु पर्नेमा सो समेत गरेको पाइएन। कुनै पनि जग्गामा कसैको एकलौटी हक स्वामित्व कायम हुनको लागि जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को दफा ६(५) बमोजिम जग्गा नाप जाँच हुँदाको अवस्थामा जग्गाको हक स्वामित्व दावी गरी आफ्नोनाउँमा कायम गर्न आफ्नोहक भोगको प्रमाण पेश गरी दर्ता गराउनुपर्ने हुन्छ। त्यसरी नापी गराउन नसकेको अवस्थामा पनि छुट जग्गा दर्ताको लागि कारबाही चलाउन सक्ने व्यवस्था भएकोमा त्यसतर्फ पनि निज पुनरावेदक प्रतिवादी अग्रसर भएको देखिएन। जग्गाको बहाल सम्बन्धमा परेको मुद्दामा भएको फैसलाको आधारमा मात्र निज फैसला कार्यान्वयन गर्न भनी जग्गा दर्ता गराउन गएको देखियो।

४०. उल्लेखित पुनरावेदक प्रतिवादीले कार्यान्वयनको लागि निवेदन दिएको यस अदालतको मिति २०६२।६।९ को फैसला हेर्दा सो फैसला निजका अंशियार भाइ भैयादहरु बीच चलेको फैसला बदर कायम भन्ने मुद्दा रहेको छ। सो मुद्दामा मिति २०३३।८।१४ को पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसला बदरको लागि हेरम्बराज समेतका १६

जनाले मिति २०३४।१।१६ मा फिराद दायर गरेका रहेछन्। त्यसमा फैसला बदर दावी गरिएको मिति २०३३।८।१४ को फैसला कुनै जग्गाको हक बेहक सम्बन्धी नभई मदन भुषण पराजुलीले डा. ओहेलन मिस र गण्डकी अञ्चलाधीशलाई प्रतिवादी बनाई दायर गरेको आदेश बदर गरी बहाल दिलाई चलन चलाई पाउँ भन्ने मुद्दामा भएको देखिन्छ। उक्त मुद्दामा प्रतिवादीले बहाल बुझाउन मञ्जुर गरी स्विकारेको आधारमा मुख मिलेको ठहर गरी उक्त बहाल रकम्मा अरु व्यक्तिको पनि हक लाग्ने भन्ने प्रश्न उपस्थित भएको भन्दै उक्त मुद्दामा कुन कुन व्यक्तिहरूको के कति हक लाग्छ भनी निर्णय गर्नु नपर्ने, बहाल नबुझाउन भनी अञ्चलाधीशबाट भएको निर्णय गलत ठहन्याई बहाल बुझाउनुपर्ने र चलन नपाउने भन्ने सम्म फैसला भएको पाइन्छ। सो फैसला बदरको लागि परेको मुद्दामा यस अदालतबाट फैसला हुँदा जग्गामा पुनरावेदक प्रतिवादीको एकलौटी हक कामय हुने ठहर फैसला भएको देखियो। मुद्दामा फिराद लिई जाने पक्षको हक भोगको प्रमाण हेरी निजको हक कायम हुने नहुने भन्ने सम्बन्धमा निरोपण हुनुपर्नेमा आफ्नो पनि हक लाग्नु पर्ने भनी फिराद लिएर गएका अन्य वादीहरूले दायर गरेको मुद्दामा प्रतिवादी कायम गरिएका व्यक्तिको एकलौटी हक कायम हुने ठहन्याई फैसला भएको र सोही फैसलाको आधार लिई निज पुनरावेदक प्रतिवादी जग्गा दर्ता गराउन गएबाट निजको व्यवहार नै प्रकृयागत रूपमा गलत देखिन आएको छ। आफू उपर दायर भएको मुद्दामा भएको फैसलालाई प्रमाण बनाई जग्गा दर्ता गराउन जाने व्यवहार नै स्वभाविक र उचित देखिएन। हाल उक्त विवादित जग्गाहरूमा पुनः नापी भई नयाँ नापीबाट उक्त जग्गाहरू कि.नं. ३२ र ५२ कायम भइसकेको र सो नयाँ नापीमा पनि यी पुनरावेदक प्रतिवादी उपस्थित भई यथार्थ व्यहोरा खुलाउन सकेको देखिएन।

४१. प्रस्तुत मुद्दामा कास्की जिल्ला अदालतबाट मिति २०७१।२।२९ मा भई आएको नक्सा मुचुल्कामा न.नं. ७ साबिकको कि.नं. ५९१ हालको ३२ भित्रको न.नं. ७ शौचालय न.नं. ८ पक्की घर न.नं. ९ शौचालय न.नं. १० पानीको धारा न.नं. ११, १२, १३ पक्की घर, न.नं. १४ चिउरीको बोट सहितको आराम गर्ने चौतारी, न.नं. १५, १६, १७ पक्की घर र शौचालय न.नं. १८ कच्ची घर, न.नं. १९, २०, २१, २२, २३, २४ पक्की घर र शौचालय, न.नं. २५ फलामको गेट न.नं. २६ चिउरी खनिया, आप, अम्बा, मेवा, केरा वकाइनो लिची समेतको बोट विरुवा र सिमल

४

समेतका रुख भएको, न.नं. २७ विवादित निवाघारी भनेको जग्गा, न.नं. २८ बान्नो पर्खाल, न.नं. २८/१ विवादित जग्गा र सेती नदीको बीचको डिल, न.नं. २९ सेती नदी, न.नं. ३० साबिक ५९२ हालको कि.नं. २ को जग्गा, न.नं. ३१ हालको कि.नं. ७४ जिल्ला शिक्षा कार्यालय कास्कीको भवन निवास सहितको जग्गा, न.नं. ३२ हालको कि.नं. ७२ को नव ज्योती प्रा.वि. को भवन सहितको जग्गा, न.नं. ३३ लामा पट्टन मार्गको पिच बाटो, न.नं. ३४ विभिन्न व्यक्तिहरूको पक्की घर सहितको लामपाटो भनेका जग्गा र घरहरू, न.नं. ३५ विवादित साबिक ३३८ हालको ५२ र लामपाटा भनेको जग्गाको बीचको डिल, भिड कान्लो न.नं. ३६ हाल सर्भेको कि.नं. ७९ गंगादेवी सापकोटा भनेको घर जग्गा साबिक कि.नं. ३३८ हालको ५२ को विवादित जग्गा भित्रको संरचना न.नं. ३७ पानीको टंकी, न.नं. ३८, ३९, ४६, ४८ साबिकको साइनिङ अस्पतालको बिमारी राख्ने शौया आलमुनियमको गुम्बज घर, न.नं. ४०, ५० कच्ची घर, न.नं. ४१ चिउरी, सिसो, पिपल, असारेफुल, बकाइनो, आरु अम्बा समेतका रुखहरू, न.नं. ४२, ४३, ४७, ४९ का पक्की घर र शौचालय, न.नं. ४४ पानीको धारा, न.नं. ४५ साबिकको साइनिङ अस्पतालको फोहर जलाउने ठाउँ, न.नं. ६३ साबिक ३३८ हाल ५२ पुरानो टुँडिखेल साइनिङ अस्पताल बसेको भनेको हाल विवाद परेको जग्गा न.नं. ६८ हालको कि.नं. ५० तत्कालीन नेशनल हाइस्कुल हालको राष्ट्रिय उच्च मा.वि. बगर पोखराको स्कुल भवन, विज्ञान भवन, चमेना गृह, गाडी राख्ने ट्रस व्यापारिक प्रयोजनका लागि उक्त विद्यालयको बनाई भाडामा लगाएको कच्ची पक्की घर शौचालय, फलाम गेट, फुलबारी, फुटवल मैदान समेत भएको जग्गा भनी उल्लेख भएको देखियो।

४२. उक्त नक्सा मुचुल्कामा जग्गा साइनिङ अस्पतालको भोगमा रहेको सार्वजनिक भनी प्रजापति पराजुली, चन्द्रबहादुर गुरुङ, धनकुमारी पौडेल, गीतादेवी पोखरेल, इमानबहादुर गुरुङ, विश्वप्रकाश लामिछानेले सही गरेका छन् भने कि.नं. ३३८ को नाम पुरानो टुँडिखेल, कि.नं. ५९१ को नाम निवाघारी कि.नं. ३३८ को जग्गा पौराणिक कालमा परेड खेलाउने, घोडा दौडाउने भन्ने सुनेको पछि आएर केही जग्गा नेशनल हाइ स्कुल र हाल रा.उ. मा.वि. एउटा बाटा धोबी गाउँ जाने अर्को मिर्हवा जाने अर्को गाईघाट जाने बाटो थियो। बाटो देखि उत्तरपट्टिको कि.नं. ३३८ मिति २०१०। २०११ साल तिर देखि अस्पताल र कि.नं. ५९१ ल्याव र निवास प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्दै

४

आएको सार्वजनिक महत्वको सामाजिक महलको सार्वजनिक जग्गा सम्पति हो, पराजुलीहरूको विर्ताको ४ किल्ला भित्रको भएपनि सार्वजनिक रूपमा प्रयोग भई आएकोले, २००२ सालमा घरदर मुचुल्का र २०१० सालमा मिलापत्रबाट सार्वजनिक कायम भएको भनी वर्ष ७६ को टेकनाथ बराल, वर्ष ७२ का डिल्लीरमण आचार्य, वर्ष ६३ को चक्रपाणि सुवेदी, वर्ष ६४ का विष्णु प्रसाद पौडेल समेतका वयोवृद्ध व्यक्तिहरूले व्यहोरा लेखाएको देखिन्छ। यसरी समाजका वयोवृद्ध व्यक्तिहरूले समेत उक्त विवादित जग्गा सार्वजनिक रूपमा प्रयोग भई आएको भनी लेखाई दिएको र पुनरावेदक प्रतिवादीले आफ्नो श्रेस्ता पुर्जा सहितको प्रमाण कायम गराउन नसकेको अवस्थामा निजको पुनरावेदन जिकिर तर्क संगत र कानून संगत समेत देखिएन।

४३. विवादित जग्गाको वर्तमान स्थिति समेत अवलोकन गर्दा मालपोत कार्यालय कास्कीमा यी पुनरावेदक प्रतिवादीको फैसला कार्यान्वयनको लागि निवेदन परेपछि मिति २०६५।८।९ गते स्थलगत निरीक्षण गर्दा कि.नं. ५९१ मा International Nepal Fellowship (INF) नामक संस्थाको आवास भवन, नवजीवन पुनर्स्थापना कार्यालयको कार्यालय तथा आवास, Pokhara Christian Office को कार्यालय, पूर्वपट्टि सेती नदीसम्म खरवारी, चिउरी, सिसौ आदि रुख रही कम्पाउण्ड वालले घेरिएको तथा कि.नं. ३३८ मा साविकको साइनिङ हस्पिटलको एउटा ठूलो र २ वटा सानो भवन, ४ वटा स्टोर र विभिन्न किसिमका रुख विरुद्ध रही कम्पाउण्डले घेरिएको भन्ने प्रतिवेदन पेश भएको देखिन्छ। हाल नयाँ नापी पश्चात स्वास्थ्य मन्त्रालयले मिति २०७४।२।२० गते भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयलाई नेपाल सरकार (सचिव स्तरको) मिति २०७४।२।१८ को निर्णयानुसार भनी पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको ०७३/०७४ च.नं. २२१७ मिति २०७४।२।१० को पत्रानुसार पोखरा लेखनाथ नगरपालिका वडा नं.१ स्थित पूर्व सेती गण्डकीको डिल दक्षिण कण्ठलोचन गौढाको साँध पश्चिम बलभद्र पराजुलीको मोहरिय कट्टी गुठीका डिलको साँध उत्तर कोइरालाको जवदी गुठीको साँध ४ किल्ला भएको कि.नं. ५९१ हालको कि.नं. ३२ को ३७-१४-० र कि.नं. ३३८ हाल कि.नं. ५२ को २५-१-११/४ जग्गामा सरकारी जग्गा दर्ता तथा लिजमा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यनीति, २०७१ को दफा १३ बमोजिम मुटु अस्पताल सञ्चालनको लागि पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल पोखरालाई लिजमा उपलब्ध गराइदिन सिफारिश गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात उक्त जग्गा मिति

२०७४।६।३१ मा नेपाल सरकारका नाममा दर्ता भई मिति २०७४।१०।५ मा नेपाल सरकार पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान पोखराका नाममा दर्ता भएको भन्ने पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको पत्रबाट देखिएको छ।

४४. उपरोक्त बमोजिम विवादित जग्गा हाल नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भई नेपाल सरकारबाट पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान पोखराका नाम दर्ता श्रेस्ता कायम भइसकेको अवस्थामा सो दर्ता बदर सम्बन्धमा यी पुनरावेदकले उजुरी गरेको भनी जिकिर लिन सकेको पाइएन। २०७७ सालमा उच्च अदालत पोखरामा निषेधाज्ञाको निवेदनसम्म दायर गरेको अवस्थामा उक्त साबिक कि.नं. ५९१ र ३३८ को हाल नयाँ नापीको कि.नं. ३२ र ५२ को जग्गा नेपाल सरकार पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान पोखराको नाममा दर्ता भोग स्वामित्व रहेको जग्गामा बनेको भवन मर्मत सम्भार तथा रंगरोगन कार्य समेत सम्पन्न भैसकेको समेत देखिएको अवस्थामा निवेदन खारेज हुने भनी निवेदन खारेज भएको समेत देखियो। निषेधाज्ञाको निवेदनबाट हक बेहकमा निर्णय समेत हुने नभई निजले सो मार्गबाट आफ्नो हक कायम गराउन समेत नसक्नेमा निज हक कायमको लागि उचित र उपयुक्त बाटोबाट उपचार खोज्न जान सकेको समेत पाइएन। केवल ७ दशक अघिको बण्डापत्र, बहाल भरपाइको कागजातका आधारमा बहाल भराई पाउने भनी भएको फैसलालाई सिरान हाली बसेको देखिएको, तर आफ्नो नाममा जग्गा दर्ता गर्ने कानूनी बाटो अवलम्बन नगरेको अवस्थामा साबिकमा रहेको साइनिङ्ग हस्पिटलसँग बहाल भराई पाउने फैसला भएकै आधारमा दशकौं पछि नापीबाट कायम भएको दर्ता समेत बदर हुन सक्ने अवस्था हुदैन। उक्त साइनिङ्ग हस्पिटलको हैसियत समेत परिवर्तन भई हाल सरकारी अस्पताल भइसकेको र जग्गा पनि नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भइसकेको हुँदा आफ्नो नीजि रैकर जग्गा भन्ने पुनरावेदन प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

४५. अब प्रत्यर्थी वादीको फिराद दावी अनुसार फैसला बदर गरी जग्गा सार्वजनिक कायम गरेको जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिले नमिलेको भन्ने तेसो प्रश्न सम्बन्धमा विचार गर्दा, माथि प्रकरण प्रकरणमा विवेचना भए बमोजिम विवादित साबिक कि.नं. ५९१ र कि.नं. ३३८ को हाल कि.नं. ३२ र कि.नं. ५२ का जग्गाहरूमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको हक कायम हुन सक्ने अवस्था

४

हाल विद्यमान नदेखिएको हुँदा निजको एकलौटी हक कायम हुने भन्ने हदसम्म यस अदालतको २०६२।६।९ को फैसला र सुरु जिल्ला र पुनरावेदन अदालत पोखरा समेतबाट भएको फैसलाहरु कायम रहन नसक्ने हुँदा सो हदसम्म बदर हुने देखियो। बहाल रकम बुझि सकेको भन्ने अवस्थामा सो सम्बन्धमा केही बोली रहन पर्ने अवस्था भएन। सो मुद्दा पश्चातको बहाल रकम सम्बन्धमा विवाद पनि नभई जग्गाको हैसियत नै परिवर्तन भइसकेको अवस्थामा उल्लिखित दावीको फैसलाहरु बदर हुने ठहन्याएको सुरु कास्की अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०७३।३।२६ को फैसला अन्यथा देखिएन।

४६. अतः माथि विवेचित आधार कारणहरुबाट प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीले निजको पिता पूर्खाले प्राप्त गरेको विर्ता जग्गा रैकर परिणत दर्ता भएको स्थापित गराउन नसकेको, विवादित कि.नं. ३३८ र कि.नं. ५९१ पनि पं. रत्नाखर पराजुलीले प्राप्त गरेको एउटै विर्ता भित्रको जग्गा रही सो जग्गा मिरुवा टुँडिखेल, हाट बजार लाग्ने, विद्यालय र अस्पतालको उपभोग र सार्वजनिक प्रयोगमा रहेको सरकारी जग्गा नै रहेको देखिएको मिति २००२।६।९ को घरदर विर्ता जाँचमुचुल्का, मिति २०१०।१०।१५ को मिलापन, २०३२ सालको सर्वे नापी, मिति २०७१।२।२९ मा अदालतबाट भएको नाप नक्शा कुण्डली र उक्त जग्गा रैकरमा परिणत भएको यकीन भन्न नसकिएको भनी च.नं. ८९० मिति २०६०।५।९ समेत मालपोत कार्यालय कास्कीको पत्र समेतका आधार कारणहरुबाट यस अदालतबाट मिति २०६२।६।९ गते भएको फैसला लगायतका सम्पूर्ण फैसलाहरु बदर गरी जग्गा सार्वजनिक कायम हुने ठहन्याएको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०७१।८।१९ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गरेको तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०७३।१०।१७ को फैसला मिलेको देखिंदा सदर हुने ठर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादी गोपालभुषण पराजुलीको पूनरावेदन जिकिर र मिति २०७४।१०।२१ को मुद्दा दोहोन्याउने गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भएको आदेशको तर्कसँग पनि उल्लेखित आधारहरु कारणबाट सहमत हुन सकिएन। प्रतिवादी पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०७३।१०।१७ को फैसला सदर भएकोले अरु तपसिल बमोजिम गर्नु।

५

४५४

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिए बमोजिम साविक कि.नं. ३३८ र ५९१ जग्गा सार्वजनिक कायम भएकोले र सर्वोच्च अदालतको मिति २०६२।६।९ को फैसला बदर भएकोले फैसलाको प्रतिलिपि सहित फैसलाको जानकारी सुरु जिल्ला अदालत, मालपोत कार्यालय कास्की र नापी कार्यालय कास्कीलाई जनाउ दिई फैसला कार्यान्वयन गर्न जनाउ दिई सुरु पुनरावेदन मिसिल समेत फिर्ता पठाई दिनू होला ----- १
 यो मिसिलको लगत कट्टा गरी फैसला विद्युतीय प्रणालीमा अपलोड गर्नुहोला ----- २
 सरोकारवालाले नक्कल मारेमा रितपूर्वक उपलब्ध गराउनु होला ----- ३

न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : डिल्लीराम प्रसाई

कम्प्युटर अपरेटर : समी नेपाली

इति संवत् २०८० साल वैशाख २० गते रोज ४ शुभम् ।